

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus X.

Fasciculus 6.

BÍRÓ JÁNOS

KOLLÉGIUMOK A RÓMAI
DÁCIÁBAN

SZEGED

1963

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, LÁSZLÓ BUZA, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József Nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, BUZA LÁSZLÓ, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS

Kiadja

*a Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

Felelős kiadó: Kovács István

BEVEZETÉS

A szocialista romanisztika egyik feladatának tekinti azon provinciák jogéletének feltárását, amelyek valamikor a mai népi demokráciák területén helyezkedtek el. Ez a törekvés annál inkább indokolt, mert e provinciák: a dunai provinciák jogélete még nincs módszeresen feldolgozva. Ez a törekvés annál inkább jelentős, mert egy-egy provincia jogéletének feltárása hozzásegít az ott folyó mindennapi élet, osztályviszonyok feltárásához és segítséget nyújthat annak megismeréséhez, hogy a provinciában érvényesülő római jog milyen kapcsolatba került a helyi ún. népjoggal.

Hazai romanisztikánk jórészt a Kárpát-medencében elterülő két dunai provincia, Pannonia és Dácia jogéletének feltárása tekintetében már figyelemreméltó lépéseket tett. E provinciák jogéletében is jelentős szerepet játszottak a kollégiumok, amelyek társadalmi oldalról nézve a kölcsönös támogatás, politikai szervezkedés elég fontos sejtjei voltak, jogi oldalról nézve viszont a római birodalom ún. jogi személyeinek ekkor még egyetlen ismert formáját jelentették. Pannonia kollégiumaival hazai irodalmunkban Alföldi Géza: Collegium-Organisationen in Intercisa (Acta Antiqua. 1958. évf. 177. és k. l.) c. munkájában már foglalkozott. Hasonló célt vélünk szolgálni, midőn a római Dácia kollégiumainak életét kívánjuk vizsgálat alá venni.

I.

A köz- és magántestületek Dáciában

A testületek legfontosabb általánosan elfogadott felosztása: a köz- és magántestületekre való kategorizálás. A felosztás kritériumai azonban ma sem teljesen tisztázottak. Ha a kérdés dáciai vetületét vizsgáljuk, úgy leghelyesebb egy átmeneti formációból, az ún. canabae-ból kiindulni.

Az állam által szervezett testületek (coloniae, municipia) és a magánosok kezdeményezésére létrejött kollégiumok között fennálló különbséget a légiók mellett kialakuló polgári telepeknek, a „canabae”-nak vizsgálatával lehet különösen kifejezésre juttatni.

Dáciában — a római kori feliratokat és egyéb emlékeket megvizsgálva — azt a jelenséget figyelhetjük meg, hogy azokon a helyeken, ahol még a községi szervezet nem alakult ki, — ahol csupán a légió mellett jött létre egy egészen kisjelentőségű polgári település, a „canabae”, — már a kollégium megalakulásának nyomait megtalálhatjuk.

Az apulumi feliratokon és okleveleken több esetben találkozunk a „canabae” kifejezéssel. Dasius Breucus 142. május 16-án Bellicus Alexanderrel kötött adás-vételi szerződést s az írásbeli szerződésen a hely megnevezése a következőképpen szerepel: „actum Kanabis Legionis XIII. Geminae XVII. Kalendas Junias Rudino et Quadrato cos.”

Claudius Julianus 160. október 4-én Claudius Philetusszal kötött adás-vételi szerződésében ugyancsak az „actum Kanabis Legionis XIII. Geminae IIII nonas Octobres Bradua et Varo cos.” kifejezés szerepel.¹

A „canabae” tehát azokon a helyeken alakult ki, ahol a légiók mellett bizonyos polgári lakosság is letelepedett. (A katonák feleségei és gyermekei, a kiöregedett veteránok, a kereskedők, a markotányosok és az ipari foglalkozást végzők a légiókkal együtt letelepedtek, s mivel nem lakhattak a táborban, ezért részükre ideiglenes szálláshelyül deszkából és sövényből apró kunyhókat, színeket építettek. A „canabae” elnevezés ezekből az ideiglenes építményekből ered.)

A kanabáknak nem volt városi önkormányzata, viszont Mommsen szerint a testületalkotási és gyülekezési joguk meg volt.²

Ebből az elgondolásból és a feliratok tanulmányozása közben megállapítható azon tényből, hogy azokon a helyeken, ahol városi önkormányzat még nem volt, a kollégium állított fel oltárokat, emelt emléket a kollégium hallottjainak, arra következtethetünk, hogy a kollégiumok a legtöbb esetben már a kanabákban létrejöttek. A megalakult kollégiumok a községi vagy városi önkormányzat kialakulása után is megtartották szervezeti életüket. A CIL III. 7836. sz. feliratában a tábori tanács állított Minerva tiszteletére feliratot, egy Ampelum melletti castrumban viszont a CIL III. 7838. sz. felirata arról, tanúskodik, hogy kevés idővel a tábori tanács ezen tette után a tábor mellett kollégium alakult. A CIL III. 7839. sz. felirata egy Saturnus tiszteletével kapcsolatban alakult kollégiumról ad tanúbizonyságot.

Király Pál a „canabae”-val kapcsolatban kifejezi, hogy a kanabák közigazgatása az első században már teljesen kifejlődött, de katonai jellegű volt.³ A második században azonban a polgári önkormányzat mintájára alakult ki, ezeken a településeken bizonyos testületi élet. Az ordo és a decuriok már a császárság első korszakában is megtalálhatók, de a kanabáknál hiányoznak a municipiumokat jellemző tisztségviselők, így pl. a quattuor és a duumvirek, ami azt bizonyítja, hogy a kanabák hatósági funkciókat nem gyakoroltak, hanem csak előljárósággal rendelkeztek.

Ezek a telepek tehát éppen úgy, mint minden fejlődésben levő település, kollégiumot hoztak létre, valamilyen gazdasági vagy kultikus elgondolás köré csoportosulva.

A római légiók mellett kialakult kistelepülésekből fejlődött ki a két alacsonyabb közigazgatási egység a vicus és a pagus, s a két magasabb, a municipium és a colonia.

Véleményünk szerint azonban tekintettel arra, hogy a „canabae” vicus-sá, pagus-sá, municipium-má, vagy colonia-vá fejlődése után is megmaradtak a kollégiumok, arra következtethetünk, hogy a kollégiumoknak általános közjogi feladataik nem voltak.

¹ Király Pál: Dácia. Nagybecskerek. 1894. II. kötet 66. old.

² Király id. m. 67. old.

³ Király id. m. 70. old.

A Digesta a testületekkel kapcsolatban kétféle elnevezést használ:

1. universitas (corpus)
2. collegium.

Az „universitas” fogalma alá tartoznak véleményünk szerint azok a testületek (municipumok, coloniák stb.), amelyek az államhatalom gyakorlásának megkönnyítése céljából az államszervezet kezdeményezésére alakultak ki.

Ezek a köztestületek, jogi személyekké csak akkor válnak, amikor jogképességre és vagyonra tesznek szert.

A „collegium” elnevezés alatt pedig azokat a testületeket kell értenünk, amelyek több hasonló foglalkozású, vagy közös elbírálás alá tartozó ember kezdeményezésére, egy magánérdeket kifejező cél megvalósítására jönnek létre, működésük módját és szervezetüket alapszabályba rögzítik, s melyek általános vagy speciális engedély által nyertek jogképességet.

Ezek a magántestületek (collégiumok).

A köztestületek — ha ez szükséges volt — jogalanyisággal rendelkezhetek, hiszen vagyonuk, képviselőjük, alapszabályban rögzített szervezetük volt és a polgári perekben a fizikai személy helyét foglalták el. Arra azonban, hogy a kollégiumok közjogi jogokat gyakoroljanak kutatásaink során példát nem találtunk.

A köztestületek és magántestületek fenti rövid elhatározását témánkkal kapcsolatban azért tartottuk szükségesnek, mert tanulmányunkban azokkal a jogképességgel felruházott testületekkel fogunk foglalkozni, amelyek magánérdeket kifejező cél elérésére jöttek létre.

II.

A dáciai kollégiumok működésének emlékei

A dáciai kollégiumok között a magántestületek kettős arculatát figyelhetjük meg. Dáciában is a szakrális jellegű kollégiumok azok, amelyek a leghamarabb megjelennek, de a más jellegű kollégiumokat is jellemezte valamilyen szakrális színezet. Minden kollégiumnak közös vonása, hogy működése valamilyen kultusszal volt kapcsolatos, tekintet nélkül arra, hogy a temetkezési költségek közös viselésére, illetőleg enyhítésére keletkeztek-e ezek a kollégiumok, vagy pedig közös ipari foglalkozást folytató emberek érdekegyesülete volt a kollégium.

Király Pál helyesen állapítja meg, hogy az iparos kollégiumok (collegium fabrum) tagjai jobban összetartanak, mint a temetkezési segélyezésre alakult kollégiumok (collegium funeraticium), mivel az iparosok közös érdekei szükségessé tették a gyakori közös megbeszélést

A kollégiumokkal kapcsolatban Marcianus (Dig. 47. 22. 1.) a következőket írja:

„Mandatis principalibus praecipitur praesidibus provinciarum, ne patientur esse collegia sodalicia neve milites collegia in castris habeant. Sed permittitur tenuioribus stipem menstruam confere, dum tamen semel in mense coeant, ne sub praetextu huiusmodi illicitum collegium coeat. *Quod non tantum in urbe, sed et in Italia et in provinciis locum habere di-vus quoque Severus rescripsit.*”

⁴ Király id. m. II. kötet 265. old.

Fentiekből megállapítható, hogy Severus rescriptuma óta nemcsak a városban, hanem a provinciákban is szabad volt kollégiumoknak létrejönnie.

Függetlenül azonban Severus rendelkezésétől azt figyelhetjük meg, hogy már Severus uralkodása előtt is találunk kollégiumokat Dáciában.

A coloniákban és municipiumokban már Traianust megelőzően a tűzoltás igen fontos feladatát a collegia fabrum és a velük kapcsolatban lévő egyesületek végezték el. Annak bizonyítására, hogy a kollégiumok milyen nagy jelentőségűek voltak a Római Birodalomban életében, meg kívánjuk említeni, hogy habár a kollégium fabrum csak külön engedéllyel jöhetett létre, mégis a fontos közmunkák ingyenes vagy olcsóbb elvégzésére némely esetben külön törvény rendelte el az iparos kollégiumok megalakulását.⁵

A római Dáciában a kollégiumok alábbi változatai fordulnak elő:

1. Az utriclariusok.

Dáciában az iparos kollégiumok közül elsőként az utriclariusok kollégiumai jelentkeztek először. (CIL III. 1547.)

A történészek az utriclariusok foglalkozásával kapcsolatban nem tudtak megegyezni. Boissieu, Marquardt és Blühmer olajos és borostömlők gyártásával foglalkozó iparosoknak minősíti a kollégiumba tömörült személyeket, Calvet egy érem domborképére hivatkozva, olyan tutajosoknak tartotta őket, akik tutajajukat tömlőkből állították össze. Hirschfeld Suetoniusra hivatkozva az utriclariusokat zenészeknek, kürtösöknek mondja.⁶

Király Pál a CIL III. XII. 982. sz. feliratára hivatkozva folyami szállítóknak minősíti az utriclariusokat tekintettel arra, hogy N. Fronto Euporust az ernagiumi utriclariusok a durancei hajósokkal együtt választották meg patronusuknak. Ugy véljük, hogy itt azt a tényt is figyelembe kell vennünk, hogy az a hely, Pons Augusti, ahol ezek működtek, csak egészen kis település volt, ahol a casturum mellett legfeljebb egy kis falu épülhetett ki. Ennek a helynek a kis jelentősége azt látszik bizonyítani, hogy ilyen kis helyen zenészekre és pedig olyan zenészekre, akik jelentős anyagi alappal is rendelkeztek, nem lehetett szükség. Tehát Király véleményét tartjuk helyesnek.

Aelius Diogenes és Silia Valeria közösen templomot építettek az utriclariusok kollégiumának, melynek költségei pedig jelentős összeget tehetek ki.

„Deae Nemesi Ael Diogenes et Silia Valeria pro salute sua et filiorum suorum mater et pater ex voto a solo templum ex suo fecerunt collegio utriclariusum” (CIL III. 1547.)

2. Közös kollégium

Dáciában eltérően a többi provinciáktól, találkozhatunk azzal a jelenséggel is, hogy több, szinte egymással semmiféle érdekközösséget meg nem valószínűítő kollégium, együttesen biztosította az iparosok társadalmi életének megvalósítását. A CIL III. 1209. sz. feliratából arra a következtetésre juthatunk, hogy a kollégiumok nem minden esetben kizárólag az egyéredű iparosok testületei voltak, hanem valamilyen közös kultusz, vagy egyszerűen a közös lakomák és egyéb szórakozások megvalósítása volt a kollégium feladata.

Apulumban arról győződhetünk meg, a centonariusok (posztókészítők) és a faberek (ácsok stb.) mellett, a hajósok is egy közös kollégiumba tömörültek.

„P. Ael(io) fil(io) Pap(iria) Strenuo eq(uo) p(ublico) sacerdot(i) arrae Aug(usti) Auguri et II. virali col(oniae) Sarm(izegetusae) augur(i) col-

⁵ Király id. m. II. kötet 265. old.

⁶ Király id. m. II. kötet 265. old.

(oniae) Apul(i) dec(urioni) col(oniae) Drob(etae) pat ron(o) collegior (um) cento nar(iorum et naut(ar) um) conduc(tori) pas cui salinar(um) et commer cor(un) Rufinus eius." (CIL. III. 1209)

Ezek az iparos kollégiumok tehát nem is annyira az egy-egy iparágat üző személyek érdekközösségei voltak, hanem azzal a céllal jöhettek létre, hogy azok az iparosok, akik a város életében, önkormányzatában helyzetüknél fogva nem vehettek részt, szóhoz nem juthattak, valamiképpen — mintegy a városi önkormányzat utánozására — társadalmi életet éljenek, és ugyanakkor részesülhessenek azoktól a jelentős segélyekből, amelyek a kollégiumok tagjait valamely tag, illetve hozzátartozója halála esetén megillették.

3. *Lecticariusok.*

A lecticariusok kollégiuma dáciai sajátosság ilyenek létezéséről a pannóniai feliratok nem tesznek említést. Ezek a vagyonos polgárok kényelmes közlekedésének biztosítására gyaloghintókkal álltak az őket felfogadók rendelkezésére. Jelentős vagyonnal rendelkezettek, amit az bizonyít, hogy Sarmizegetusában, Dácia fővárosában, Conelius Cornelianust szerződtették jogi képviselőjükül.

„Deae Nemesi Regin(ae) Cornel(ius) Cornelianus defen(sor) lecticar(iorum) et Julia Bessa con(n) iux eius ex voto posuer(unt).” (CIL III. 1438.)

E felirat azt bizonyítja, hogy miközben C. Cornelianus az igazságszolgáltatás istennőjének állít emléket, hálásan emlékezik meg az őt ügyvédjüknek megbízó lecticariusokról. A feliratról kitűnik az is, hogy a nevezett nem mint a kollégium tagja, hanem mint a kollégium defensora állította fel emlékkövét, s így arra következtethetünk, hogy a vagyonnal rendelkező kollégiumok egyes esetekben szerződés útján biztosították képviselőiket, védelmüket a különböző perekben.

4. *Faberek.*

Dáciában is, hasonlóan Pannóniához megtaláljuk a collegia fabrum, centonariorum és dendrophorum nyomait is.⁷

⁷ a) Király Pál a faber szó jelentését elemezve megállapítja, hogy ez az elnevezés igen sokoldalú foglalkozási ágat jelent, mivel vonatkozhat mind a fém, mind a fa cikkek készítőjére, lakatosokra, kovácsokra, asztalosokra és ácsokra.

Abban az esetben, ha ezeket a kézműveseket a feliratok meg kívánták különböztetni egymástól a mesterséget közelebbről is meghatározó jelző került a faber szó után: fabri aurarii — aranyművesek, fabri ferrerii — kovácsok, fabri tignauarii — ácsok.

b) A collegia centonariorum a posztó készítők egyesülete volt. Ez az iparág a legrégebbi időktől kezdve fontos foglalkozás volt. A posztót nemcsak a ruha-szükségetek céljából készítették, hanem használták a katonák (centoval takarták be a harcba induló lovakat, háborúban vizes pokrócokkal fődtek be az ostromgépeket és a fatornyokat), halászkok (centot terítették a csónakjuk fenekére, hogy a kifogott halak csapkodása ne riassza el a többieket), a tűzoltó kollégiumok (Pannóniával kapcsolatban éppen ezért született meg az a megállapítás, hogy a centonariusok a faberekkel és a dendrophorokkal együtt képezték a tűzoltók kollégiumát).

c) A dendrophorok a fával dolgozó munkások voltak.

A collegium fabrum többféle kézműves foglalkozást folytató személy egyesülése volt.

A feliratos emlékek vizsgálata közben majdnem minden komolyabb település, város, emlékei között megtaláljuk a centonáriusok kollégiumait. 315-ben Constantinus császár edictummal rendelte el, hogy ahol faberek és dendrophorok vannak, ott a centonáriusok kollégiuma is egyesüljön az előbbiekkal. Ez az edictum véleményünk szerint már csak megerősíti azt a gyakorlatban kialakult kapcsolatot, mely fenti kézművesek között a korábbiakban is fennállott.

5. Bányász kollégiumok

Az iparosok kollégiuma között megtaláljuk a collegium aurariarum testületét is.

„J(ovi) O(ptimo) M(aximo) pro s(alute imperatoris colleg(ium) aurariarum L.)Calpurnius) ...D. D.” (CIL III. 941.)

Tekintettel, arra, hogy Dáciában jelentős aranylőhelyek voltak, e kollégium itt gyakori lehetett. A bányászok igen mostoha körülmények között éltek,⁸ kevés jövedelemből és így fontos érdekük fűződhetett ahhoz, hogy kollégiumba tömörülve temetkezési segélyhez, egyébként pedig a társadalmi életben való részvételéhez hozzájussanak A CIL III. 941. felírata Germizaraban került elő, de feltétlenül más helyeken is, így mindenütt ahol az arany bányásza lehetséges volt léteztek bányász kollégiumok.

6. Vallási jellegű kollégiumok

A vallási jellegű kollégiumok között Dáciában a következő egyesületekkel találkozunk:

Cultores Herculis Augusti,
collegium Isidis,
collegium Victoriae Augustae.

A CIL III. 1339. sz. felírata a következőképpen emékezik meg a Cultores Herculis Augusti kollégiumáról:

„(Herc)uli Aug(usto) sar(um) Lucil(ius) Felix et Dom(itius) Herculanus magist(ri) cultorem (Hercul) is d(onum) d(ant).”

Ebből a szűkszavú feliratból csupán annyit tudunk meg, hogy a kollégiumnak rendes tisztviselője, magistere volt, aki társával együtt a kollégium nevében emléket állított.

Postaissaban a kollégium Isidis, Ampelumban pedig a Liber Pater és Libera tiszteletét kultiváló Hercliani és Cervae kollégiumokról maradtak fenn felírataink. (CIL III. 882. és 103.).

A Vistoriae Augustae kollégiumáról a CIL III. 1365. sz. felírata tesz említést:

„Victoriae (Aug)ustae et Genio colleg(i) eius M. Coceius Lucius Iapi(darius) D(onum) d(at).”

⁸ Pólay E: Három munkabérszerződés a római Dáciából. Szeged. (Acta Universitatis Szegediensis) 1958. Lásd bővebben itt.

A vallási jellegű kollégiumok általában vagy a császárok dicsőítésével, vagy pedig a temetkezéseknél biztosított segélyek osztásával kapcsolatban alakultak ki.

Dáciában mindkét jelenséggel találkozunk, de feltételezhető, hogy a császárok dicsőítésével kapcsolatos kollégiumok is biztosítottak temetkezési segélyt tagjaik számára.

7. Temetkezési egyesületek (*collegia funeraticia*)

Dáciában azok a társadalmi rétegek, amelyek sem az iparos kollégiumának, sem pedig a császárkultusszal kapcsolatos vallási jellegű kollégiumoknak nem lehettek tagjaivá, egyetlen társulási lehetőségül a *collegia funeraticia*-ban való egyesülést választhatták.

A szabad, de vagyonilag tönkrement és származási tekintetben is legszűkebb rétegnek nem lehetett más címen kollégiumokat szerveznie, csak azon, hogy halottaik tisztességes eltemetetését és a halottak emlékének kegyeletes ápolását a kollégium pénztárának segítségével biztosítani tudják.

A temetkezési egyesületek belépési és tagsági díjakat szedtek, s így ezen összegekből, valamint a patronusok által a kollégiumnak ajándékozott összegekből tudták fedezni a tagoknak járó temetkezési segélyeket, a sírkövek felállítását, valamint a közösen tartott lakomák költségeit.

Ezeknek a testületeknek nem kellett külön-külön császári megerősítést kérni megalakulásukhoz, hanem egy általános érvényű császári rendelet lehetővé tette a kollégium létrejöttét. Ez a kedvezmény azonban — véleményünk szerint — nem jelentette azt, hogy bármely egyesület önkényesen, a városi önkormányzat tudta nélkül is kimondhatta megalakulását, mert a városi vezetőségének feltétlenül tudnia kellett a kollégium létezéséről. A császári kormányzat azáltal is korlátozni kívánta a kollégiumok politikai tevékenységét, hogy a lakomákon és a vallásos szertartásokon kívül havonta csak egyszer ülhetek össze a kollégium tagjai és egy embernek csak egy ilyen testületben volt szabad tagként résztvenni.

A kollégiumok tagjainak száma csak a legritkább esetben emelkedett magasra, ezt abból a tényből következtethetjük, hogy a kollégiumba lépéskor jelentékenyebb összeget, 100 sertiust (-25 denárt) kellett a tagnak a közös vagyponba befizetnie, s a későbbiekben havonként egy ast, abban az esetben, ha a hónap folyamán a kollégium tagjai között valaki meghalt.

Alburnus maiorban 53 taggal alakult meg a bányászok temetkezési egyesülete és a kollégium felosztásának okát többek között abban kereshetjük, hogy a halottak számának nagy aránya, a járványok és egyéb betegségek a kollégium vagyonát kimerítették, s miután a tagok látták a megcsappanását, megtagadták a fizetést és kiléptek a kollégiumból.

A jól működő temetkezési egyesületek igyekeztek saját tulajdonukat képező temetőt szerezni,⁹ s adat maradt fenn arról is, hogy Sarmizegetusa-ban Q. Januarius temetése alkalmával a kollégium 400 dénárral járult hozzá a temetés költségeihez.¹⁰

Lehetőség volt arra is, hogy a rabszolgák is belépjenek a *collegia funeraticia*-ba. A rabszolgák számára ezt császári leirat tette lehetővé, azonban az a rab-

⁹ Király id. m. II. 279. old.

¹⁰ CIL III 1504. alapján.

szolga, aki urának engedélye nélkül lépett be valamely kollégiumba, büntetésül 100 aranyat kellett, hogy fizessen:

„Servos quoque licet in collegio tenuiorum recipi volentibus dominis, ut curatores horum corporum sciant, ne invito aut ignorante domono in collegium tenuiorum reciperent, et in futurum poena teneantur in singulos homines aureorum centum.” (Marcianus. D. 47. 22. 3. 2.)

A dáciai személynevek azt bizonyítják, hogy voltak rabszolgák is a kollégiumokban.

A rabszolgáknak egyébként lehetőségük volt arra is, hogy a szabad emberek kollégiumaihoz hasonló egyesületeket hozzanak létre, ezekkel az egyesületekkel azonban külön is érdemes foglalkozni.

8. Nemzetiségi kollégium

Tekintettel arra, hogy rómaiak hosszú és heves harcok után, szinte az egész Dácia területén lakó lakosság kiirtása által, tudták elfoglalni ezt a számukra igen fontos provinciát, különböző nemzetiségű telepeseket kellett a föld, a bányák művelése céljából ide telepíteniük. E telepítésnek tulajdonítható, hogy Dáciában nemzetiségi kollégiumok is fennmaradtak. Azok a csoportok, akik korábbi hazájukat elhagyva Dácia földjére telepedtek le, továbbra is igen szoros kötelékben éltek. A korábbi hazájukban kialakult nemzetiségi köteléket azonban — valószínűleg a birodalom tisztviselőinek hatására — igen gyorsan felcsérelték a római birodalomban szokásos szervezkedési, testületi formákra. Egy ideig még megmaradtak régi szervezetük szerinti vezetőik, azonban a provincia procuratorai, hamar megjelennek a nemzetiségi csoportok élén és kollégiumokká szerveztetik át azokat.

Ilyen nemzetiségi collegiumokkal találkozunk Germisarában, ahol a galaták szerveztek kollégiumot, Napocában, ahol ugyancsak a galaták hazai istenüknek Jupiter Optimus Maximus Tavianus-nak mutattak be áldozatot. (CIL III. 1394. és 860.) Az a tény, hogy a galaták hazai istenük tiszteletére emelnek fogadalmi köveket azt bizonyítja, hogy habár a rómaiak kollégiumi szervezetét átvették, a hazai szokásoktól és istentisztelettől nem tudtak teljesen elszakadni.

Az *asianusok* 205-ben emeltek követ, melyben teljes névsoruk benne volt. A CIL III. 870. sz. felírta a következő neveket tartalmazza:

Germanus, Tattario, Ermes Diso, Gaius, Hyiys, Zoolius, Valerianus stb.

9. A katonák kollégiuma

A katonai fegyelem és maga a katonai szervezet ellentétben állt azzal a lehetőséggel, hogy a légiókon vagy auxiliákon belül a katonáknak bármilyen egyesületbe történő tömörülését a köztársasági, vagy a császári kormányzat megengedte volna.

A veteránok kollégiumi tagsága, sőt önálló kollégiuma is megengedett dolog volt — amint azt számtalan aquincumi és más példa is bizonyítja — de az az engedékenységgel, amelyet Septimius Severus császár tanúsított ebben a tekintetben, felettébb meglepő, mind a történészek, mind a jogászok számára.

A császár-kultuszban, a városi és gazdasági életben, a veteránok kollégiumai nagy szerepet játszottak. Ezek ugyan a második század derekától kezdve el-

tűntek, de a Duna melletti provinciákban egészen a III. század közepéig megtalálhatjuk nyomaikat.¹¹

A veteránusok közül kikerült különböző magistratusok feliratos emlékei Savariában (CIL III. 419. 1192. 4183), Aquincumban (CIL III. 1052.), Sarmisgetusában (CIL III. 1126, 1485), Brigetioiban (CIL III. 4298), Napocában (CIL III. 7557, 15827) és más városokban is megtalálhatjuk, amelyek a veteránusok megbecsülését és tiszteletét tanúsítják.²¹

A CIL III. 3569. és 10519. sz. feliratok azt bizonyítják, hogy a veteránusok — valószínűleg a temetkezési segély elnyerése miatt — tagjai voltak a collegium fabrum et centonariorumnak is, sőt az egyik sírkövön a collegium veteraniorum rövidített jelzése is megtalálható.¹³

A veteránusok bekerültek a kultikus (CIL III. 1054. 10994 stb.), s az iparos (CIL III. 354. 1189. 10519) kollégiumokba, sőt olyan ácskollégium¹⁴ létezéséről is maradt fenn emlékün, amelynek tagjai kizárólag veteránusok voltak.

Septimius Severus a III. század elején bevezetett reformja mellett, hogy a katonák számára biztosította a házasságkötés jogát és hogy a légiók helyzetét a pretoriánus gárdáéval tette azonosná,¹⁵ megmutatkozott a katonáknak a kollégiumhoz való viszonyában is.

Septimius Severus előtt a tényleges szolgálatban álló katonáknak sem a polgárok egyesületeiben nem volt szabad résztvenniük, sem pedig önálló testületekben nem volt szabad tömörülniük semmiféle címen. Ezzel szemben a CIL III. 10994. sz. feliratról kitérünk, hogy Brigetio környékén valamelyik faluban Jupiter tisztviselőinek kollégiumában két katona foglalt helyet és egy 227-ből származó feliratban (CIL III. 7437.), amely Bacchus Nicopolis környéki kollégiumának névsorát tartalmazza, szintén van néhány hatona és veteránus.¹⁶

Ennél a jelenségnél azonban még nagyobb figyelmet érdemel az, hogy az említett reform után a tényleges szolgálatban lévő katonáknak a *hadseregen belül is* lehetőségük nyílt „takarékosági” és segélyező egyesületek alapítására.

Ezek a kollégiumok a császár-kultusz ápolása mellett, rendfokozatuk szerinti csoportosulásokban rendszeresen szedték a tagdíjakat és tagjaikat különböző alkalmakkor segélyben részesítették.

A CIL III. 3524 és 10435. sz. stb. feliratok a katona kollégiumok aquincumi és dáciai létezéséről is tanúskodnak, mégis egy egészen ép feliratot veszünk vizsgálat tárgyává, amelynek tanúságai a jog szempontjából különösen jelentősek:

Pro felicitate et inco lunitata (m) saeculi dominorum no(storum) Aug(ustorum L(ucii) Sep(timii) Severi Pii Pertinacis Aug(usti et M) arci Aureli(i) Antonini Aug(usti) P(art(hici), Brit(annici), Germ(anici) max(imi) Aug(usti) et Juliae Aug(ustae) matri(s) Aug(usti) n(ostri) et castr(orum) et senatus et patriae Antonini Aug(usti) nostri invicti. Cor(nicines) leg(ionis) III. Aug(ustae) p(iae) v(indicis).

A felirat elején szereplő dedikációból meg lehet állapítani, hogy a kollégium Septimius Severus császár alatt keletkezett és hogy a „cornicines legionis”

¹¹ Staerman: A dunai római hadsereg etnikai és társadalmi összetétele. Szovjet régészet III. rész 9. old.

¹² Staerman id. m. 10. old.

¹³ Kuzsinszky: Aquincum-Ausgrabungen ... Aquincumi Muzeum 401. sz. 194. old.

¹⁴ Staerman id. m. 10. old.

¹⁵ Maskin: Az ókori Róma története. Budapest 1951. 107. old.

¹⁶ Staerman id. m. 13. old.

a légio altisztjei kollégiumának feliratos emlékével állunk szemben. A dedikáció után a kollégium tagjainak nevei sorakoznak két oszlopban 35 tag feltüntetésével.

A felirat különösen érdekes része, amely a kollegium alapszabályát is képezte, a következő:

„Scammari n(omine) dabunt col(legae) qui fac(ti fuer(int) denarios DCCL. Si qui d(e) col(egis) tram(are pro) ficiscetur cum pro(motus) s(it), acc(ipiet) viat(icum pro(essus) m(iles) denarios CC, eq(ues a(utem) denarios D.

Item vet(e) renis anularium nom(ine) denarii D. Item, si qui ex coll(egio) amplio grad(u) prof(icisceretur), accip(iet) denarios D. Item, si qui obitum naturae red(diderit), accipist her(es) ips(ius) sive proc(urator) denarios D. Item, quod abom(inamur), si q(ui) locu(m) su(um) amis(erit) accipiet denarios CCL. I(t) e(m), qui arc(a) solut(i) sunt et si quis de tironib(us) ab hac die satis arcae fec(erit), accipiet quit-quit debet(ur). Lex fact(a) ante diem XI. Kal(endas) Sep(tembres) (Plautiano) II. te Geta II. co(n)s(ulibus). (G)e(mi)n(us)s. Antonius. Filinus Marcus.”¹⁷

A katona kollégiumnak ebből a szabályzatából megtudjuk, hogy a katonák különböző célokra gyűjtögették össze jövedelmükből azt az összeget, amely azután a kollégium vagyonát képezte. Ha valaki a kollégák közül akár áthelyezés, akár más fontos okból kifolyólag a tengeren át útra kelt, az útiköltség kiegészítése céljára, ha lovas katona volt 500 dénárt, ha pedig miles volt, akkor 200 dénárt kapott. Azok a katonák, akik veteránokká váltak, „anularium” címen 500 dénárt kaptak a kollégiumtól, ha pedig valakit a tagok közül előléptettek (valószínűleg a felszerelés bevásárlásának megkönnyítése céljából) 500 dénárral jutalmazták.

A katona kollégiumoknak a temetkezési segélyre vonatkozó ténykedését is bizonyítja ez a felirat, amennyiben ha valaki meghalt, az ő herese 500 dénárhoz jutott, mérlegelés és a prokurátor döntése nélkül, amelyet bizonytalansággal az eltemetés anyagi gondjainak megkönnyítésére juttatott a kollégium.

Az alapszabályzat még arról az egész modern intézménynek számító juttatásról is megemlékezik, amelyet tagjai abban az esetben kaptak, ha állásukat elvesztették, 250 dénár erejéig.

A Lambaesisben állomásozó katonakollégiumhoz hasonlóan más területeken is megtalálhatók ezen testület nyomai, amelyeknek működése minden bizonytalansággal az előbb említett kollégiuméhoz volt hasonló.

A katonaság különleges szerepét mutatja tehát ez a körülmény és feltételezhető, hogy a hadsereg a III. századi eseményekben már nemcsak mint a barbár támadások elhárítására hivatott fegyveres erő játszott szerepet. A szabad birtokosoknak — és a provinciákban, így a dunai tartományokban is, még ezek igen sokan voltak — érdekükben állott az olyan erős köponti hatalom, amit a császárság biztosított, s amely határt tudott szabni a nagybirtokosok tulajdonságainak.

A katonakollégiumok kialakulásával kapcsolatosan megállapíthatjuk tehát, hogy rendelkeztek a jogi személy ismertetőjegyeivel, sok irányú tevékenységet folytattak, melyek között a temetkezési segély és más jelentős támogatások szerepeltek.

¹⁷ Közli Buday: Római felirattan. Kolozsvár. 1814. 108. old.

A kilépés esetére szóló támogatás ténye két gondolatot ébreszt a katonai kollégiumokkal kapcsolatban:

A kilépő tagok — s általában a tagok — figyelemmel kísérhették a kollégium vagyoni viszonyait, s egy kicsit sajátjuknak is tekintették a közös vagyont. Ezért születhetett meg a veteránná válás esetére az „anularium”, ezért kapott a magasabb rangúak közé lépő tag 500 dénárt és a véglegesen kilépő tag 250 dénárt.

b) Ugyanakkor azonban a tag nem a saját befizetésének összegét kapta vissza, tehát a katonai kollégium vagyona a tagok vagyonától független tulajdon; a „jogi személy” tulajdona.

10. Rabszolgakollégiumok

A rabszolgakollégiumok kialakulásával kapcsolatban a császár-korból vannak a legelső adataink. A köztársaság végén már nagy gondot okozott a római uralkodó osztálynak a rabszolgák szolgasorsban tartásának ideológiai alátámasztása. A rabszolgákkal történő bánásmód nagymértékben megváltozott, a gazdasági életben a rabszolgák peculiumát növekedni hagyták és a szabadon bocsátások száma is emelkedni kezdett.¹⁸

A nagy magán- és császári gazdaságok rabszolgotömegeinek a szervezési formáját Augustus találta meg, aki a Lares kultuszt saját géniuszának kultuszával összekapcsolva újította fel, és pedig a familián belüli keletkezett rabszolgakollégiumok keretében. Különösen sok rabszolga-kollégium volt a császár szolgáinak körében, amelyekről a császárság fennállásának egész korszakából vannak feliratos emlékeink.¹⁹

A magánosok tulajdonában álló rabszolgák kollégiumairól főleg az I. sz.-ből származó feliratok tanúskodnak.

A rabszolgakollégiumok a foglalkozási és vallási megosztás szerint alakultak, de tudunk olyan temetkezési pénztárak működéséről is, amelyeknek rabszolgák voltak a tagjai.

Tacitus (Ann. 73.) közlése szerint a cultores Augusti valamennyi házban megalakult, s habár a rabszolgák részvétele az istenek vagy császár tiszteletében, ellentétben is állt a régi familia szigorú elveivel, Augustus újításával nem volt érdemes ellenszegülni és így a rabszolga és a szabadonbocsátott menedéket és védelmet talált a császár képenél.²⁰ (Tac. Ann. IV. 36. Seneca, de. elem. I. 18.).

Az uralkodó osztály számára végeredményben ez a reform nem is volt előnytelen, hiszen sikerült a rabszolgák soraikat megosztani és a kollégiumokban olyan dolgokban értékelte tenni, amelyek elvonták őket az összeesküvéstől.

¹⁸ Lásd bővebben; Pólay: A római jogrendszer tagozódásának kérdése. Acta Universitatis Szegediensis. Szeged 1957. Pólay Elemér szerint a rabszolgák tömörülési, egyesületalkotási joga azzal magyarázható, hogy Caesar halála után a megölt államférfi tiszteletére alakult kultikus kollégiumoktól aligha merték eltiltani rabszolgáikat azok a rabszolgatartók, akiknek Caesar megöletésében részük volt. Ezzel magukra vonták volna a kollégium figyelmét és a bosszútól való félelmükben engedtek szolgáknak ennyi szabadságot. V. ö. Pólay: Az eladói kellekszavatosság szabályozása a római áruterhelő rabszolgaság fejlődő szakaszában. 1955. 109. old.

¹⁹ Staerman: A rabszolgakollégiumok és a familiák a császárság korában. Szovjet régészet. IV. szám 1953. 20. old.

²⁰ Staerman: id. m. 21. old.

A rabszolgák ezekben a kollégiumokban — más kollégiumokhoz hasonlóan — tisztségeket viseltek. A házi kollégiumokban viselhető tisztségekre fényt derít a következő felirat, amely arról tanúskodik, hogy egy Panclis nevű fiatal rabszolga — valószínűleg ura jóvoltából — hány tisztségnek volt hordozója:

„Panclis cub (iculatii) aed (illis) et ex d (ecreto) d (ecoriorum) pro mag(istro) i(ure) d(icundo) ossa hic sita sunt. In sua aed(iltate) dec(urio) lectus est et ei aes a familia conlatim est. In mag(isterio) mortuus est annorum natu XX” (CIL. VI. 9289.)

Érdekes megfigyelni, hogy a szabadonbocsátottak megmaradtak a családi kollégiumokban és ezáltal a patronus és a libertus között fennmaradt egy olyan kapcsolat, amely nem volt lényegtelen az uralkodó osztály számára. A libertusok kötelességei oly nagy terjedelműek és előnyösek voltak a patronusok számára, hogy érdekükben állott ezt a meggazdagodott réteget magukhoz kapcsolniuk. A gyakorlat és a jogi szabályozás oda vezetett, hogy a szabadonbocsátottak elidegeníthetetlen alkotórészként maradtak benn a családi kollégiumokban.²¹

A rabszolgakollégiumokkal kapcsolatosan tűnik ki a legjobban, hogy a rómaiak a császárkorban már, ha nem is tettek jogdogmatikailag különbséget a testület, mint jogi személy és egyéb személyegyesülés között, ezt a különbséget mindenestre érzékelték.

A rabszolgakollégiumok attól függetlenül, hogy ugyanazon elvek szerint épülhettek fel, mint a többi hasonló egyesületek, nem tekinthetők jogi személynek, s nem ismerte el ezeket hivatalos egyesületnek (collegium licitum) a jogszabály sem.

A jogforrások sem emlékeznek meg ezekről a kollégiumokról, s létezésükről csak a fennmaradt feliratok tudósítanak bennünket. Tehát a rabszolgakollégiumok *nem tekinthetők jogi személynek*, habár rendelkeznek is a jogi személy néhány ismertető jegyével (engedély, szervezet) s ezzel a kérdéssel kapcsolatban úgy véljük, hogy a *rabszolgák jogképességének hiánya* ad számunkra magyarázatot.

Az a társadalmi rend, mely a rabszolgák helyzetére vonatkozóan számos új szabályt alkotott a fejlődés során, s melyek között néhány olyan rendelkezést is találunk, melyek a rabszolgák javára szolgáltak, két alapvető jogot vont meg következetesen a rabszolgáktól; a politikai életben való részvétel jogát és a jogalanyiságot. A jogképtelen személyekből álló rabszolgakollégium pedig — véleményünk szerint — nem kaphatott jogképességet s így nem tekinthetők jogi személynek sem”.

III.

A kollégiumok szervezete

A kollégiumok szervezete az alapszabályban nyert szabályozást. Ebben kellett egyrészt a tisztségeket meghatározni, másrészt pedig szabályozni a harmadik személyekkel történő ügyletekötés módját.

Pannóniában és Dáciában a kollégiumok szervezetét szabályozó statutumot nem találunk, azonban a feliratok igen sok tisztségviselő nevét megőrizték számunkra. A kollégiumi tagok hozzátartozói a sírkövek felállításakor megjelölték halottjaiknak a kollégiumban betöltött szerepét is, de maguk a tisztség-

viselők is, ha még életükben követ állítottak, nevük mellett utaltattak a kollégiumi tisztségre.

A kollégiumok szervezetét az irodalom még nem rekonstruálta megfelelően, ezért a pannoniai és dáciai feliratos és okleveles emlékek alapján az alábbiakban kíséreljük meg a két dunai provincia kollégiumnak szervezetét felvázolni. A feladat megfelelő megoldása annál jelentősebb, mert a fennmaradt feliratok azt bizonyítják, hogy a kollégiumok szervezete azonos volt az egész biradalom területén.

A *collegium patronusa* mindig egy-egy vagyonos, tekintélyes és előkelő rangot, esetleg hivatalt viselő férfi volt.

A vallási kultuszok ápolására alakult kollégiumok általában nem választottak patronusokat. Ennek magyarázata az lehet, hogy a tisztán vallási kollégiumok patronusukként azt az istenséget tisztelték, akinek tiszteletére a kollégium működését kifejtette. Ezek a tisztán vallási jellegű kollégiumok tulajdonképpen a papság kollégiumai voltak. Ilyen papi jellegű kollégiumokkal is találkozunk Dáciában.

A kollégium igazi vezetői a *magisterek* voltak. Feladataik között szerepelt az istenség kultuszának ápolása, annak szolgálata, a lakomák rendezése és a kollégium ügyeinek általános intézése, melyek közé véleményünk szerint a szerződések kötése is odatarozik tekintettel arra, hogy a kollégium tisztségviselői közül egyedül a magisterek azok, akik *cautiót*, biztosítékot kötelesek nyújtani a becsületes ügyintézés biztosítása céljából.

A kollégium vagyonkezelését a *quaestorok* végezték. E tisztség ellátása véleményünk szerint nem jelentette a jogügyletek megkötésére vonatkozó feladatok ellátását is, hanem pusztán a tagdíjak összegyűjtését és a kollégium pénzben meglévő vagyonának kezelését.

A kollégium legfontosabb határozatait a 2 *magister*, a 2 *quaestor*, a *decurio* és *principálisok* együttes ülése hozta meg. A CIL III. 1092. és 1210. sz. feliratában találkozunk a *decuriones et principales* kifejezéssel, s ebből állapítható meg, hogy a kollégium vezetősége néhány bizottsági taggal bővül.

Azokban a városokban, ahol sok kollégiumba tömörülő személy volt, a kollégiumok kisebb egyesületeket hoztak létre. Ezek a kis egyesületek saját hatáskörükben hozták meg határozataikat, azonban felvonulásokkor és egyéb ünnepek alkalmakkor, egy nagy közös kollégiumot alkottak.

Sarmizegetusában minden *decurianak* volt egy-egy kis egyesülete.

A történészeknek feltűnt, hogy a kollégiumok felirataikban néhány esetben megjelölik azt a helyet is, ahol a kollégium kifejtette tevékenységét. Ez azonban ritkán fordul elő. Király Pál ebből arra következtet, hogy csak azok a kollégiumok jelölték meg feliratukban városukat, ahol a városi tanács és a kollégium elöljárósága között szoros kapcsolat volt s ezen esetekben feltételezhető, hogy a kollégium bizonyos adományokat, segélyeket kapott a várostól.²² Apulumban néhány esetben a kollégiumok feliratukban megjelölték városukat is, viszont más esetekben csak a kövek megtalálásának helyéből lehet következtetni a kollégium működési helyére. Azzal kapcsolatban, hogy a kollégium és a város vezetői közötti összeköttetésnek milyen jelentősége volt. Lugdunum (Lyon) példáját említi meg Boissieu,²³ ahol Sex. Julius Januarius a centonari-

²¹ *Staerman*: id. m. 23. old.

²² *Király* id. m. II. 283. old.

²³ *Boissieu*: *Inscriptions antiques*. 466. 1.; hivatkozik rá Király id. m. II. 284. oldalán 3. sz. jegyzetben.

usoknak 500 ülőhelyet biztosított a cirkuszban és ugyancsak Lugdunumban a rhonei hajósok a nemaussusi amphitheatrumban a várostól kaptak 40 széket.

A kollégiumok felvonulások alkalmával szabályos csapatokba sorakoztak (CIL III. 3438.) és Aurelianusnak egyik diadalmenetén a történetírók feljegyzték, hogy a kollégiumok zászlói, jelvényei jelentős mértékben emelték az ünnepek színvonalát.

A zászlótartók erre a tisztségükre igen büszkék voltak, és így a sarmizegetusai Aur. Marinus egyik fogadalmi oltárára büszkén vésette fel, hogy ő a kollégium *fabrum vexilliferje*.

Minden kollégiumnak meg volt a saját ünnepe, szentélyének, templomának felavatási évfordulója, a patronusoknak és más tisztségviselőknek a születésnapjai s így a kollégium tagjai társadalmi életet havonként 2—3 alkalommal is élhettek. Ezeken az ünnepnapokon a kollégium tagjai ajándékot, vacsorát, esetleg fürdőt és más juttatásokat kaptak, s így érthető, hogy minden iparos és egyszerű ember igyekezett a kollégium tagjainak körébe lépni.

A kollégiumoknak Dáciában is — akárcsak Pannóniában vagy a birodalom más részein — fényes épületeik voltak. Sarmizegetusában a faberek kollégiumának épülete fényes homlokzattal, freskókkal díszített előcsarnokkal, oszlopos tornáccal, proporticussal, ebédlővel, konyhával ellátott helyiség volt.²⁴

Apulum-ban M. Aurelius Chrestus 6000 sesterciust adományozott arra a célra, hogy a faberek collegiuma oromhomlokzattal díszíthesse épületét:

„M. Aurelius Chrestus ob honorem patronat(i)
colle(gii) fabri(um) col(oniae) Apul(i) ad
eytruction aetome ded(it) HS. m. VI.) (CIL III. 1212.)

A verespataki viaszostáblák egyike (CIL III. p. 953.) azt bizonyítja, hogy a kollégiumnak, konyhamestere, szakácsa is volt, aki a bevásárolt és felhasznált anyagokról számadással tartozott a kollégium egyes vezetői — valószínűleg a quaestorok — felé.

Az Alburnus maiorban tartott lakoma anyagfelhasználása a következő:

1. pr. (idie) kal. (endas) Maias (ápr. 30) ex	CLXVI(III)
2. Agnos n. V. „öt bárány)	XVIII
3. porcellum (süldő)	V
4. panem candidum (lágy kenyér)	II
5. thus primum (füstölő)	II(I)
6. meri h(emina) III (édes bor 1.6 l)	II
7. vina Q. II. q. II/asztali bor 53 I	XCV(II)
8. q. II(?)	XX(XV)
9. peganinum (saláta)	I ₂
10. inpensam (egyéb költség)	S ₂
11. aceti hem. I (eczet 0.54 liter)	S
12. salem et cepam (só és hagyma)	S ₂
13.	IIS
14.	II

Számunkra ebből az írásból emlékből az a következtetés adódik, hogy a kollégiumok szerződés útján konyhamestert, szakácsot fogadhattak, mivel az elszámolási kötelezettség a munkabérleti szerződés fennállására utal.

²⁴ Király id. m. II. 285. old.

Ha megvizsgáljuk azokat a személyneveket, amelyek a dáciai feliratokon szerepelnek — Kerényi kitűnő összeállításának segítségével²⁵ — azt látjuk, hogy a kollégiumok patronusai 9 esetben az itáliai eredetű római polgárok közül, 2 esetben pedig a görög származású, de római polgárjoggal bíró személyek közül valók.

Az iparos kollégiumok tagjai között 23 latin nevű, a temetkezési kollégiumokban 14 latin nevű taggal találkozunk, a görögök közül 38 név szerepel kollégiummal kapcsolatos feliraton és csupán 3 Augustales-tagot találunk ily módon vagy kelta eredetű, egyéb származású pedig 5 kollégiumi tag volt.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a kollégium, mint szervezeti forma a római hódításokkal terjedt el a birodalom területén és nem is szívesen vették be az egyéb származású embereket ezekben az egyesületekbe.

Kutatásunk során a kollégiumok szervezetével kapcsolatban az a meggyőződés is kialakult bennünk, hogy a történészek által a *kollégiumok tisztségviselői között felsorolt személyek nem mindannyian voltak a kollégiumok tagjai*. Így különösen nem a kollégium tagjai közül került ki a patronus, aki többnyire nem is választás útján kapta meg tisztségét, hanem a kormányzat (tartományi helytartó) által kijelölt személy volt, akinek az volt a feladata, hogy az állam politikai érdekeit, a császár elgondolásait, a kollégiumok működésével kapcsolatban érvényesítse. Ilyen — a kollégiumon kívül álló — tisztségviselő volt a *praefectus is*, aki Aquincumban minden bizonnyal a katonák soraiból került ki és feladata az volt, hogy a tűzoltás feladatának elvégzését biztosítsa.

A *kollégiumi tagok* közül került ki viszont: a *magister* a *curator*, a *két quaestor*, a *decuriones et principales*, valamint a *vexillifer is*, akik közül azonban a *vexillifer* — feltételezhetően — nem vett részt a kollégium ügyeinek vitelében és a határozathozatalban.

Fentieket összefoglalva a kollégiumok alapszabályban rögzített szervezettel rendelkeztek, mely szerint a kollégiumban a következő tisztségeket figyelhetjük meg:

1. a) *Patronus*: vagyonos (lehetőleg római) (!) polgár, aki adományaival segíti a kollégiumot. (Vallási kollégiumok patronust nem választottak, magát az istenséget tartották patronusuknak)
1. b) *Praefectus*: a városi önkormányzat által a kollégium élére állított vezető, aki a város egészét érintő kérdésben (így Aquincumban a tűzoltás tekintetében) volt hivatva a kollégiumot irányítani. Ilyen tisztséggel csak Aquincumban találkozunk és ott is csak a kezdeti időszakban. A *praefectus* feltétlenül előkelő római polgár és az is valószínű, hogy katonai rangot viselő férfi volt.
2. a) *2 magister*: a kollégium igazi vezetői, feladatuk a kultusz ápolása, a kollégium ügyeinek intézése, valamint — véleményünk szerint — a szerződések megkötése, javaslattétel a kollégiumi határozatokra.
2. b) *Curator*: a magisterekhez hasonló feladatot ellátó személy. A kollégiumban betöltött feladatai között azonban a császár kultusz ápolása a legfontosabb, mert csak kultikus kollégiumban találkozunk ilyen tisztségviselővel.
3. *2 quaestor*: a kollégium vagyonának kezelése, a pénztár őrzése, és a tagdíjak beszedésével kapcsolatos teendők tartoztak feladataik közé.

²⁵ Kerényi A.: A dáciai személynevek. Budapest. 1941. 284. és k. l.

4. *Decuriones et principales*: a kollégium ilyen címetek adományozott, választás útján, az arra érdemes tagoknak, akik anyagi áldozatot sem sajnáltak azért, hogy ezt a címet kapják. A *decuriones et principales* a kollégium „vezetőségi tagjai” voltak, akik a határozathozatalban résztvehetek (helyesebben néha csak a határozat előkészítésében működtek közre.) A *decurio*ik abban az esetben váltak igazi vezetőkké, ha a kollégium több apró csoportra tagozódott, ezekben a kis kollégiumokban a *decurio* volt a vezető s a kis kollégium önálló határozatait a közös (nagy) kollégium vezetőségében egyrészt ismertette, másrészt pedig egyeztetést végzett a két szervezet között.

5. *Vexillifer*: a kollégium zászlótartója, aki nagy ünnepek, felvonulások alkalmával a kollégium jelvényeit hordozta.

A kollégium szerződés útján is foglalkoztatott néhány személyt, akik közül az alábbiakat ismerjük a feliratokból:

6. *Defensor*: a kollégium jogi képviselője, aki az egyesületet peres eljárásokban képviselte.

7. *Konyhamester*: munkadíj ellenében a konyhai munkálatokat látta el.

S végül tulajdonban tarthatott a kollégium néhány rabszolgát is.

8. *Rabszolgák*: a kollégium épületének személyzete.

IV.

A vizsgált kollégiumok jogképessége.

A rómaiak nem dolgozták ki a jogi személynek — mint különleges subjektívnek — a fogalmát, szembeállítva a fizikai személy fogalmával. A jogi személy elnevezés helyett Florentinusnál csupán ennyit találunk: „*personae vice fungitur*”. (D. 46. I. 22.)

Novickij a jogi személyekre vonatkozó fejtegetései közben megállapítja, hogy azok a gazdasági viszonyok, amelyeknek talaján a rómaiaknál a jogi személy létrejött, nem voltak eléggé fejlettek.²⁶ Kétségtelen, hogy a rómaiaknál még a XII táblás törvény keletkezése előtt létrejöhettek bizonyos korporációk, amelynek nyomait ott meg is találjuk, a korporatív jogi konstrukcióját azonban a jogtudomány dogmatikusan sohasem dolgozta ki. Gaius szerint a XII. táblás törvény megadta a vallásos célú egyesüléseknek azt a jogot, hogy szabályzatokat dolgozzanak ki maguk számára²⁷ s a XII. táblás törvény töredékei között²⁸ említést találunk egy *collegium naviculariorum* elnevezésű egyesületről is, amely valószínűleg a hajóépítés anyagi feltételeinek közös előteremtése céljából keletkezett.

²⁶ I. B. Novickij: *Osznovü rimskava grazsdanszkava prava*. Moszkva. 1956. 55. old.

²⁷ Gaius: *Ad legem XII. t.*, Vécsey nem tekinti biztosnak, hogy ez a testületekre vonatkozó rész a XII. t. törvényben is meg lett volna, azonban Gaiusnak ez az elgondolása a *Digestákban* is szerepel (D. 47. 22. 4.) sőt azt is tudjuk, hogy — állítólag — ez az egyik görög hatás alatt kialakult szokásjogi szabály volt. Erre utal a „*Sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse*” kifejezés, melynek tudatában megérthetjük, hogy a fejletlen gazdasági viszonyok között, hogyan kerülhetett ez az elvont fogalmat magában rejtő jogintézmény a római nép szokásjogába.

²⁸ M. Voigt: *Die XII. Tafeln*. Leipzig, 1883, 739-743.; és Vécsey: a XII. táblás törvény töredékei Bp. 1900. 26. old.

Az idők folyamán egyre több különböző célú és jellegű egyesület jött létre a római viszonyok között. A római jogászok kezdtek felfigyelni arra, hogy egyes esetekben a kollégiumok vagyona már nem képezi a kollégiumot alkotó személyek tulajdonát, hanem magával az egyesüléssel nő az össze, és így az egyesülés és az egyes tagok vagyoni viszonyai egymástól elkülönültek. A kollégium vagyont a kollégium tulajdonaként ismerte el a római szokásjog és ebben a vonatkozásban az állam példája állhatott szemük előtt. Gaius ui. azt mondja: „*quae publicae sunt, nullius videntur in bonis esse, ipsius enim universitatis esse creduntur*”. (Gaius, 2. 11.). Ami tehát az állam kezelésében van, az nem az állam magántulajdona, hanem *res publica*. Az eltérés azonban az állam jogképessége és kollégiumok jogképessége között abban áll, hogy míg az állam jogviszonyait a *ius publicum* szabályai szerint rendezték, addig a kollégiumok jogviszonyait a *ius privatum* szabályai szerint nyertek rendezést.

A kollégiumok jogképességének tisztázása céljából érdemes megvizsgálni az istenek számára rendelt vagyontömegek jogi sorsát is a rómaiaknál. Mommsen a római korporációkra vonatkozó tanításokkal foglalkozva²⁹ megállapítja, hogy a vagyonjogilag és államilag elismert istenségek semmiesetre sem önálló jogi személyek és vagyonuk nem úgy kezelendő, mint az állami tulajdonból kivált magántulajdon. Mommsen igen találóan jegyzi meg, hogy lényegében az állami viszonyát a templomi vagyonhoz akként fejezhetjük ki, hogy az istenek részére rendelt vagyon azáltal, hogy vallási célokra szolgált, az államvagyonból kivált, de az egyén szempontjából olyan mintha államvagyon lenne. Mommsennek ezzel az elgondolásával csak annyiban érthetünk egyet, hogy valóban az istenek céljára rendelt vagyon sajátos helyet foglalt el a római tulajdonviszonyokban. Nagyon valószínűnek tartjuk, hogy a papi kollégiumok, amelyek a templomok szertartásainak elvégzésére, a templom összes gazdasági és szellemi ügyeinek intézésére voltak hivatva működésüket kifejezni, ezek a kollégiumok, a vagyontömegek gazdáinak érezték magukat. A forrásokból arról győződhetünk meg, hogy a templom céljára rendelt vagyontömegek a papi kollégiumok nem voltak tulajdonosai, azonban azt minden esetben megállapíthatjuk, hogy magát a templomot és a templomhoz tartozó anyagi javakat a templom kollégiuma tartotta birtokában. Az kétségtelen ui., hogy a római jog egyetlen szabálya sem ruházta fel a papi kollégiumokat jogképességgel a köztársaság korában, azonban a papságnak az állami szervekkel való szoros kapcsolatára és az állam céljainak megfelelő kifejtett tevékenységre való tekintettel a papi kollégiumoknak a templommal kapcsolatos vagyontárgyak feletti tényleges hatalom-gyakorlása nem ütközött a római jog szabályaiba.

Arra vonatkozóan, hogy a templom, a templom telke, a *res publica* fogalmába tartozott azt látjuk, hogy ha valamilyen oknál fogva a templomot át kellett helyezni egy másik telepre vagy helyiségbe, akkor az a sajátos helyzet állott elő, hogy a papi kollégium a felszabadult telket nem adhatta el, mert a telkek felett csak az állam rendelkezhetett.³⁰ A templom tehát vagyonjogilag olyannak tekinthető, mint az út, vagy a vásártér, amely állandó használatra a közösség rendelkezésére lett bocsájtva, azonban más irányú hasznosítását az állam még a papi kollégium ellenkező szándéka esetében sem engedte meg.

²⁹ Mommsen: *Zur Lehre von den römischen Korporationen*. Megjelent Savigny Zeitschrift. 25. számában Weimar. 1904. 33. s. k. 1.

³⁰ Mommsen: *id. m. Savigny Zeitschrift*. 25. Weimar, 1904. 44-45. old.

A fentiekből tehát megállapítható, hogy a különböző vallásokkal kapcsolatban kialakult papi kollégiumok tényleges hatalomgyakorlása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a római jog egyes testületek számára megadja a vagyonszerzés, azaz a jogképeség lehetőségét. Pannóniában és Dáciában már a vallásos célú kollégiumok is jogképeséggel bírtak, hiszen a principatus korában már a kollégiumok jogképesége igen előrehaladott állapotban volt és így Pannónia és Dácia kollégiumai ezen kialakult szabályoknak megfelelően fejtették ki működésüket.

Arra vonatkozóan, hogy a kollégiumok birtokában levő vagyon (egyesületi pénztár, székház, föld stb.) a tagok tulajdonától elkülönült tulajdonként volt-e elismerve, érdemes megvizsgálnunk Marcianusnak a Dig. 1. 8. 6. l. helyén kifejtett véleményét, melyben a dolgok felosztását tárgyalva a következőket mondja:

„Universitatis sunt, non singulorum veluti quae in civitatibus sunt theatra et stadia et similia et si qua alia sunt communia civitatum.”

Ebből a forráshelyből tehát megtudhatjuk, hogy a színházak és az arénák valamint ehhez hasonló dolgok az egyesület vagyonát képezik és nem pedig az egyesekét, akik az egyesületet alkotják.

Figyelemre méltó az a gondolat is, hogy Marcianus a rendelkezés jogát is igeekszik a közös vagyontárgyakra vonatkozóan tisztázni:

„Ideoque servus communis civitatis singulorum pro parte intellegitur, sed universitatis et ideo tam contra civem quam pro eo posse servum civitatis torqueri divi fratres rescripserunt.” (D. 18. 6.)

A fentiek szerint ha egy testületnek rabszolgája van, azzal csak maga a testület rendelkezhet és az egyes tagoknak rendelkezési jogosultságuk nincsen.

Dáciában, egy Alburnus maior-ban működő kollégium feloszlásával kapcsolatban, a kollégium jogképeségére vonatkozóan, hivatkozott forráshelyekkel egyezően azt találjuk, hogy amikor a kollégium magistere hivatalosan (írásba foglalva) kijelenti, hogy a kollégium, — a tagok számának csökkenése, a tagdíjak nem fizetése és a kollégium alapszabályában biztosított gyűlekezési jog nem gyakorlása miatt — feloszlik, egyben figyelmezteti a megmaradt tagokat: ne gondoljanak arra, hogy a tagdíjuknak megfelelő összeget valaha is visszakapják, ne gondolják, hogy ha valaki közülük elhal, akkor temetkezési segélyre igényt tarthat, mert a kollégium vagyona kimerült. A magister azt is nyilvánosságra hozza, hogy a kollégiummal szemben fennálló követeléseket teljesítette.

Ebből a viasz táblából tehát láthatjuk, hogy Dáciában is a birodalmi jognak megfelelő gyakorlatot folytattak a kollégiumok, amely a jogképeség vonatkozásában azt jelentette, hogy a kollégium vagyona magának a kollégiumnak a tulajdonában volt és senki sem követelhetett azon a címen részt magának a kollégiumi vagyontól, hogy a korábbiakban a tagdíjat rendszeresen befizette. (CIL III. p. 924.)

A római jogászok észlelék azt a tényt is, hogy a jogok és kötelezettségek nem az egyes személyeket, hanem a testület egészét illetik meg, amely önálló léttel bír, függetlenül a szervezetet összetevő fizikai személyektől. Attól függetlenül tehát, hogy a „jogi személy” elnevezés a római jogban nem volt ismeretes, a római jogászok összehasonlították a testületeket és szervezeteket az emberrel, a fizikai személlyel és megállapították, hogy a szervezet a személy minőség-

gében jár el és a jogviszonyokban a személy helyét foglalja el. Ez az álláspont jut kifejezésre az universitasnak és a kollégiumnak a társasággal való összehasonlításában is. A társaság egy tagjának halála vagy kilépése a társaság megszűnésére vezet, míg a kollégiumoknál amint ezt Dáciában is látjuk csak a testület nyilvánosan kijelentett feloszlása szüntethette meg a kollégium működését. A kilépéshez hasonlóan az új tagok belépése sem változtatja meg az universitást és a kollégiumot, míg ha a társaságba lép be egy új személy ezzel a ténnyel új társaság keletkezik.

Alfenus a Dig. 5. 1. 76. helyén a következő érdekes összehasonlítást teszi:

„... itemque navem, si adeo saepe refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret quae non nova fuisse, nihilo minus eandem navem esse existimari.”

Ebből a megállapításból, — mely szerint a hajón időről időre szükséges alkatrészt cserélni, és eljőhet az a pillanat, amikor minden alkatrészt kicserélték, s a hajó mégis ugyanaz lesz — nem következtethetünk kifejezetten a kollégiumok létével kapcsolatos római elméletekre, azonban maga az a tény, hogy Alfenus egy dolog állandó létét igyekszik bizonyítani abban az esetben is, amikor magának a dolognak a részei már teljesen kicserélődtek, elősegíti az elvont dolgok, így többek között a jogi személyek létrehozásához elgondolások ki-fejlesztését is. Ugyancsak Alfenustól származik és számunkra sokkal jelentősebb az a megállapítás, amely szerint függetlenül attól, hogy a légiókban az egyes személyek kicserélődnek, a légiókból, egyesek kidőlnek, mások bekerülnek, a légió mégis ugyanaz marad:

„... nam et legionem eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alii subiecti essent.” (D. 5. 1. 16.)

Ez a megállapítás már valóban egy jogi személyre, vagy legalábbis jogi személynek tekinthető korporációra, köztestre vonatkozik és így a jogi személyekre vonatkozó Alfenus idejébéli elgondolásokra fényt derít.

A társaságok tagjai kilépéskor megkapták a társasági vagyonnak rájuk eső részét, míg a kollégiumoknál a kilépő tagok nem voltak jogosultak követeléssel élni a vagyon egyes részeire nézve, amint ezt a dáciai kollégiumnál is megfigyelhettük.

A jogászok véleménye és a kialakult gyakorlat tehát érzékelt és kifejezésre juttatta a társaság és az egyesület közti különbséget és valóban a tárgyi jog meg is adta a jogképeséget a szervezeteknek és testületeknek.

Személyi szerint már a köztársaság korában jogképes volt: a község (civitates, coloniae, municipia) a tisztviselők testülete (decuriae), egyes vallási egyesületek (sodalitates) és néhány kollégium (collegium fabrorum etc).³¹

A klasszikus jogászok a testületek önálló jogalanyiségét kifejezésre juttatják. Gaius a következőket mondja:

„Idemque in ceteris servis, corporum dicendum est: nec enim plurimum servus videtur, sed corporis.” (D. 3. 4. 1. pr.)

Ulpianus az universitas elleni követelésekkel kapcsolatban pedig megállapítja:

„Si quis universitati debetur, singulis non debetur: nec quod debet universitas singuli debent.” (D. 3. 4. 7. 1.)

³¹ Személyi K.: Római jog. Nyíregyháza. 1932. I. k. 137-138. old.

Az általunk vizsgált kollégiumok jogképessége az alábbiakon mérhető le:

1. Az aquincumi augustales kollégium önálló testületi pénztárat (arca) tartott fenn, de megállapítható az, is hogy ennek a kollégiumnak földbirtoka és székháza is volt. Számunkra különösen jelentős az a körülmény, hogy az augustales kollégiumnak föld is volt tulajdonában, mert ehhez hasonló földtulajdont a birodalom területén csak elvéve lehet kimutatni.

Az augustales kollégium nagy lakomákat rendezett tagjai számára és ilyen alkalmakkor a szerződések egész sorát kellett megkötnie a kollégium magisterének. Ezáltal a kollégium adásvételi, munka vagy műbérleti, haszonkölcsön és egyéb jogviszonyok alanya lehetett. A kollégium által rendezett felvonulások és kirándulások alkalmára zászlókat, díszes fogatokat és egyéb szükséges kellékeket kellett beszerezni, amelyhez a kollégium csak szerződések útján juthatott.

2. Az iparosok kollégiumainak is volt testületi pénztárak a temetkezési segélyek fedezete céljából, de arról is tudunk, hogy az egyik iparos kollégium ajándékozási szerződés alanyává vált. Az az orgona, melyet a collegium centonarium kapott Aquincumban, a kollégium tulajdonát képezte és a kollégium székházában nyert elhelyezést. Egyébként is szokásban volt, hogy a kollégiumok patronusai, de más személyek is ajándékokkal kedveskedtek az egyszerűbb emberek testületei számára és ezekből az ajándékokból a kollégium — mint egész, mint különálló jogalany — tagjai számára biztosította, ünnepélyek alkalmából a lakomák fedezetét. Az ajándékokkal tehát a kollégium rendelkezett.

3. A temetkezési egyesületeknek szintén volt pénztárak, sőt arról is tudunk, hogy ezek a kollégiumok egész kőfaragó műhelyeket foglalkoztattak, tehát gyakran kellett adás-vételi és munka- vagy műbérleti szerződés alanyai-ként szerepelniök.

4. A katonai kollégiumok működése bizonyítja az általunk vizsgált területen a legmegnyugtatóbban azt, hogy a kollégiumoknak önálló tulajdonuk, vagyonuk volt. A katonák rendszeres tagdíjat fizettek a kollégiumi pénztárba, de nem a befizetett összeget kapták vissza, hanem, az alapszabályban lefektetett határozatnak megfelelően, különböző alkalmakkor, a kollégiumi vagyonból részesültek juttatásokban az egyes tagok.

5. Dáciában a lecticariusok kollégiuma egy defensórral, „ügyvéddel” állhatott szerződéses viszonyban, aki ezt a megtisztelő megbízatást annyira fontosnak tartotta, hogy emlékkövére tisztségét felvésette. A kollégiumokat egyébként a magisterek (vagy más viszonylatokban actorok is) képviselheték magánjogi vitáikban, azonban a defensor működése azt bizonyítja, hogy ennek a kollégiumnak teljes jogképessége volt.

6. A dáciai vallási és temetkezési kollégiumok igyekeztek maguknak saját tulajdonban levő temetőt is szerezni, amely a temetkezés költségeit nagymértékben csökkentette. Ezt a földterületet is csak jogképességgel rendelkező testület szerezhette meg.

A temetkezési egyesületek Dáciában is kötöttek szerződéseket lakomáikkal és ünnepeikkel kapcsolatban, amit kétséget kizáró módon bizonyít egy fennmaradt elszámolási jegyzék, amelyben a konyhamester a kollégiumnak felszólja a számára átadott összeg felhasználását. Véleményünk szerint a kisebb kollégiumok, amelyek rabszolgát tulajdonban nem voltak képesek tartani, szerződés útján biztosították a lakomákhoz szükséges konyhamester közreműködését.

Arra vonatkozóan, hogy az általunk vizsgált területen a kollégiumnak rabszolgája lett volna, adatot nem találunk, azonban Ulpianustól tudjuk, hogy a provinciákban Marcus Aurelius óta a kollégiumok is szabadon bocsájthatták rabszolgáikat (D. 40. 3. 1.), s így az öröklés is megnyílt számukra libertusaik után (D. 40. 3. 2.).

A kollégiumok jogképessége a hagyományokra vonatkozóan is kiterjesztést nyert, melyet egy senatusconsultum tett lehetővé, azonban az ezen szabálynak megfelelő gyakorlattal Pannóniában és Dáciában nem találkozunk. Figyelembe véve azt is, hogy erről Paulus tesz említést, arra következtethetünk, hogy az általunk vizsgált kollégiumoknak ilyen jogosultsága még nem volt.³²

Ulpianus szerint a kollégiumok birtokjoggal rendelkeztek (D. 10. 4. 7. 3. és D. 41. 2. 2.) Ez azonban Pannóniában és Dáciában csonka lehetett, mert itt arra példát, hogy a kollégiumok elbirtoklás útján tulajdonjogot szerezhettek volna, nem találunk.

A kollégiumok jogképességével kapcsolatban Pannónia és Dácia példája mutatja, hogy a kollégiumok jogképessége csak arra a területre terjedt ki, amely a testület céljának megvalósításához szükséges volt. A forrásokban ezzel a megállapítással nem találkozunk, azonban a rabszolgafelszabadításra, az ezzel kapcsolatos öröklésre és a hagyományra vonatkozó jogosultság fokozatos kiterjesztése azt bizonyítja, hogy eredetileg csak meghatározott és állandó cél érdekében lettek a kollégiumok jogképességgel felruházva. (A családi viszonyon alapuló örökösödési jogot a kollégiumok — de más testületek sem — kapták meg, hiszen az ellenkezett volna a római nagyon is reális gondolkodásmódjával.) A jogképesség terjedelmét valószínűleg az engedélyező jogszabály,³³ állapította meg, azonban mivel a dáciai kollégiumok a birodalmi gyakorlatnak megfelelően alakultak, ilyen külön szabály kiadására nem volt szükség.

V.

A vizsgált kollégiumok cselekvőképességének kérdése

A római jogi személyek cselekvőképességének kérdését az irodalomnak mindézideig nem sikerült megnyugtató módon tisztáznia.³⁴ Magát a jogi személyt minden szerző cselekvőképtelennek tartja és egyesek kifejtik, hogy a jogi személy helyett az alapszabályban megnevezett szervek (actores, syndici,) járnak el a jogügyletek megkötésénél és a peres eljárásoknál. Azt azonban, hogy

1. ezek a képviselők a jogi személy nevében vagy a saját nevükben kötnék-e ügyleteket, és hogy

³² Személyi K. Római jog Nyíregyházán. 1932. I. k. 137-138. old.

³³ *Lex Julia* melyre a CIL 4419. sz. felirat szövege utal.

³⁴ Marton: A római magánjog elemeinek tankönyve. Bp. 1960. 69. old.

Marton G. a jogi személy cselekvőképességével kapcsolatban — kitűnő összeállítású könyvében — megállapítja: „A jogi személy önmaga cselekvőképtelen: helyette az alapszabályokban kijelölt szervei (actores, syndici) cselekszenek, ügyleteket kötnék, perelnek stb. *Hogy ezek miként járnak el* (a jogi személy vagy a maguk nevében-e) *a forrásokból nem világos.* Valószínűleg a közvetett képviselő mintájára a saját nevükben.”

Munkánk egyik célja éppen az volt, hogy a kollégiumokkal kapcsolatban ezt a „forrásokból — valóban — nem világos” eljárást a fennmaradt okiratok emlékei segítségével megvilágítsuk.

2. az ügyletből származó kötelezettség mikor terheli a jogi személyt és mikor a tisztségviselőt, valamint hogy

3. a tisztségviselő felelősségre vonható-e az alapszabállyal ellentétesen kötött ügyletekért; a források hiányos voltára tekintettel nem lehetett eldönteni.

A dáciai római emlékek között (az Alburnus maiorban létezett temetkezési egyesület felosztatásáról szóló okiratban) azonban fontos jelenséget figyelhetünk meg, amely a kérdés megoldásához közelebb vezet. A kollégiumok szervezetét tanulmányozva már megállapítottuk, hogy a magisterek voltak a kollégium igazi vezetői, s ezt a megállapításunkat különösen arra a — most ismertetésre kerülő okiratban szereplő — tényre alapítottuk, hogy a kollégium tisztségviselői közül egyedül a magistereknek kellett *cautiot* nyújtaniuk.

Az I. számú dáciai viasztábla első lapjának, belső, második oldalán a következőket olvashatjuk:

„*Descriptum et recognitum factum ex libello qui propositus erat Alb(uro) maiori ad statione Resculi, in quo scriptum erat id quod i(ntra) s(criptum) est. Artemidorus Apollini(s) magister collegi Jovis Cerneni et Valerius Niconis et Offas Menofili questores collegi eius dem postio hoc libello publice testantur ex collegis s(upra) s(cripto) ubi erant ho(m) ines LIIII, ex eis non plus remanisse ad Alb(urnum) quam quot h(omines) XVII: Julium Juli quoque commagistrum suum ex die magisteri sui non accessisse ad Alburnum neq(ue) in collegio: seque eis qui pre sentes fuerunt rationem reddidisse et si quit eorum abuerat sive funeribus.*” (CIL-III. p. 924.)

A második lap első oldalán pedig megtaláljuk azt a kifejezést, amellyel a magisterekkel kapcsolatban állításunkat igazolni kívánjuk:

„*et cautionem suam, in qua eis caverat, recepisset modoque autem neque funeraticum sufficerent neque loculum aberet, neque quisquam tam magno tempore diebus, quibus legi continetur, convenire voverint aut conferre funeraticia sive munera seque i(d) circo hunc libellum publice testantur ut, si quis defunctus fuerit, ne putet se collegium abere aut ab eis aliquem petitio nem funeris abiturum. Propositus Alb(urno) maiori V. idus febr. Imp. L. Aur(elio) Vero III et Quadrato cos act(tum) Alb(urno) maiori.*”

Ebből a számunkra fontos írásos emlékből a kollégiumok cselekvőképességével kapcsolatban az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

1. Maga a kollégium nem cselekvőképes és a *magisterek* voltak azok a tisztségviselők, akik a *kollégium számára szükséges jogosultságokat cselekedeteik által megszerezték*. Azt a körülményt, hogy a *magisterek* bár *saját nevükben kötötték az ügyletet*, mégis a kollégium számára szereztek jogokat és kötelezettségeket azzal látjuk bizonyíthatónak, hogy a magistereknek a kollégium összejövételén be kellett számolniuk a működésük alatt végzett tevékenységről.

2. A tagoknak is lehetett követelésük a kollégiummal mint jogi személlyel szemben, amelyet a kollégium megszűnésekor a quaestoroktól visszakaptak. Ezt a cselekményt is a magisterek végezték és a quaestorok az egyesület pénztárából teljesítették a tagok ilyen irányú követelését.

3. A *magistereknek* véleményünk szerint megválasztásuk után *cautiot kellett nyújtani*, arra vonatkozóan, hogy jogügyleteik megkötése után, ha a gyűlés azt nem hagyja jóvá, vagy egyébként is ellentétes az alapszabályban lefektetett céllal, legyen fedezet a kötelés kielégítésére. Ez a *cautio* feltétlenül egy írásba foglalt kötelezettség-vállalás volt, melyet a „*recepisset*” kitétel bizonyít,

mert csak írásba foglalt kötelezettségvállalást lehet szerintünk „visszakapni”, a szóbeli stipulációt ugyanis nem visszakapni, hanem feloldani szokták. Így ha egy szóbeli kötelezettségvállalásról lett volna szó az általunk vizsgált dáciai kollégiumnál, akkor a cautioval kapcsolatban nem a „recepisset” kifejezés szerepelene, hanem az „acceptilatio”, feloldás, szóhasználat került volna az okirat szövegébe.

A cautio formalitásait nem ismerjük ugyan pontosan, azonban cautio a következő formákban volt eszközölhető a római jogban

1. Cautio discreta
2. Cautio indiscreta

Ennek a kétféle cautionak igen változatos formáival találkozunk a római jog ismeretforrásaiban. A cautio discreta egy írásba foglalt absztrakt stipulatio volt. A stipulációt ugyanis, ha nem önálló, hanem valamely jogviszony keretében, vagy perben egyes kötelezettségeket biztosított, cautionak nevezték.³⁵ A cautio indiscreta pedig egy olyan okiratba foglalt kötelezettségvállalás volt, amely a követelés jogcímét is tartalmazta.³⁶

³⁵ Személyi: id. m. II. k. 122. old.

³⁶ A cautio indiscreta alkalmazását a következő esetekben ismerjük:

a) Cautio ratam rem dominum habitutum. (másnéven cautio amplius non peti). Ezt akkor kellett az egyszerű meghatalmazás alapján, perben eljáró prokurátornak nyújtania, ha az alperes kérte, abból a célból, hogy a prokurátor által képviselt személy vagy szerv nem fog újból perelni.

b) Cautio iudicatum solvi. Ezt a biztosítékot a megbízó peres fél adta arra vonatkozóan, hogy az ítéletet teljesíteni fogja.

c) Cautio usufructuaria. A tulajdonos kérhette ezt a biztosítékot a haszonélvezőtől rendeltetésszerű használatra.

d) Cautio damni infecti. A praetor felhívására ezzel a stipulatioval kellett a tulajdonosnak megígérnie, hogy a szomszéd tulajdonát fenyegető kárt megtéríti. Ellenkező esetben a praetor a szomszédot utalta a dolgot a birtokába.

e) Cautio de amplius non turbando. Ezt a kötelezettségvállalást a tulajdonjogi perben az alperes volt köteles nyújtani arra nézve, hogy a tulajdonosra sérelmes dologhasználatról tartózkodni fog.

f) Cautio örökbefogadás esetére. Biztosíték, amelyet az örökbefogadó volt köteles adni, — ha serdületlen fogadott örökbe, arra vonatkozóan, hogy halál esetén a serdületlen vagyonát az agnát rokonok részére kiadja vagy emancipatio esetén az örökbefogadott fogja az őt illető vagyont megkapni.

g) Cautio dotalis. A hozomány visszaadását a házasság megszűnése esetére a férjnek cautio dotalissal kellett ígérni Servius előtt, aki már a cautio nélkül is, pusztán az alapul fekvő jogviszony alapján, a kiadási kötelezettség mellett foglalt állást.

h) Cautio hagyomány biztosítására. Ennélfogva, a feltételes vagy jövőben esedékes, hagyomány nemcsak öröklésjogi alapon, hanem kötelmi alapon is perelhetővé vált az örököstől.

i) Cautio, collatio bonorum esetén. Az osztályra bocsátást is cautioval kellett ígérni az emancipált gyermeknek, ha a prëtortól bonorum possessio unde liberit kért.

j) Satisfactio suspecti heredis. A hitelezők is kérhettek biztosítékot követelésük teljesítésére vonatkozóan, s ha az örökös nem volt hajlandó azt számukra nyújtani, a praetor őket utalta be a hagyaték birtokába.

k) Cautio a hagyaték átadásával kapcsolatban. Abban az esetben is cautiot kell letenni, ha a jóhiszemű hagyaték birtokos hagyatéki tartozásokat teljesített az átadás előtt, s ezek összegét a hagyaték kiadásakor levonta. Ez a cautio a felperes felé biztosíték arra vonatkozóan, hogy a hitelezőkkel szemben őt megvédi.

l) Cautio, communio incidens esetén. Paulus szerint a tulajdonostársak között az volt a szabály, hogy aki a közös célra költekezett, arányos megtérítést követelhetett, s ugyanakkor a közös cél teljesítése közben okozott kárért felelősségre lehetett őt vonni. A D. 10. 3. 10. 2. helyén olyan cautioval találkozunk, mely szerint a feloszlatás utáni időre biztosítékot kellett nyújtani arra vonatkozóan, hogy a felelősséget megoldható legyen.

V. ö. Személyi id. m. II. k. 349. old. (Cautio címszó alatt megjelölt összes helyek.)

Az általunk vizsgált *cautio*, a *cautio discreta* egyik válfaja lehetett, amelyben a követelés jogcímét a kollégium belső (tagok közötti) viszonya adta, amelyet azonban nem valószínű, hogy az írásba foglalt formában feltüntettek mert ellenkező esetben a római ismeretforrások minden bizonnyal ezt is tartalmazták.

A verespataki kollégium magisterének *cautio*jával kapcsolatban tehát a következőket állapítjuk meg:

A magister által nyújtott cautio, a magister és a kollégium belső viszonyát szabályozó, okiratba, foglalt biztosíték lehetett, melynél fogva a magister az ügyletek kötésénél a határozatoknak (decretum) megfelelő módon volt köteles eljárni, s ha ezt nem így tette; felelősségre lehetett vonni cselekedetéért.

A felelősségrevonás magánjogi természetű kellett, hogy legyen és ebből következően kártérítésre irányulhatott. A *cautio*val kapcsolatban valószínűbbnek tartjuk, hogy az erre a belső viszonyra vonatkozott és nem a perbeli képviselőre; mert a perbeli képviselő biztosítékát a jogászok által szorgalmazott szabályok már a korábbiakban is rendezték. Paulus ismerteti azt a már korábbiakban kialakult szabályt, mely szerint ha az *universitas* megbízottja (*actor*) ügyletet köt, köteles mindent megtenni a teljesítésére, de nem köteles az üggyel kapcsolatban biztosítékot nyújtani. Ha azonban közben a *decretum*ból kifolyólag kétség merülne fel (azaz a városi vagy kollégiumi határozattal az ügylet kötés célja nem egyezne), akkor Paulus szerint fel kell vetni az üggyel kapcsolatos felelősség (*cautio*) kérdését. (D. 3. 4. 6. utolsó mondatok).

A dáciai kollégiumok vizsgálata közben tehát feleletet kapunk arra a kérdésre,

1. hogy a magister által kötött ügyletből eredő kötelezettség mikor terheli a jogi személyt és mikor a tisztségviselőt, mégpedig oly módon, hogy *ha a magister ügyletet kötött, a kollégium az ügylet kötelezettjévé vált, de ha a szerződés az alapszabály céljaival ellentéves, vagy a kollégiumi határozat az ügyletet nem hagyta jóvá, akkor a magistert cautiojánál fogva felelősségre lehetett vonni.*

2. Feleletet kapunk arra a kérdésre is, hogy a magisterek a saját nevükben vagy a kollégium nevében kötötték-e szerződéseket, és pedig akképpen, hogy *a magister saját nevében kötötte meg a kollégium céljait szolgáló ügyleteket, de annak jogosultjává és kötelezettjévé maga a kollégium vált.*

A római jog ismeretforrásaiban és a felírtos, valamint okírtos emlékek között ezért nem találunk olyan jogviszonyt, illetve erre utaló megállapítást, melyben a kollégium a szerződés kötelezettje, mert a kollégiumok magisterei nem a kollégium nevében kötötték meg jogügyleteiket. Arra vonatkozóan pedig, hogy a kollégiumok részére igen sok ügyletet kötöttek, több példát találunk, mert hiszen vásároltak telket, vásároltak vagy építettek székházat, beszerették a lakomához szükséges anyagi javakat, béreltek helyiséget, kötöttek megbízási szerződést a kollégiumot képviselő ügyvédekkel és általában elvégezték mindazokat a cselekményeket, amelyek a kollégium működéséhez elengedhetetlenül szükségesek voltak.

A magisterek mindezeket a jogokat a kollégium, mint jogi személy számára szerezték meg, a kötelezettségvállalásokkal kapcsolatban azonban *cautio*t voltak kötelesek nyújtani, és ha működésük során túllépték azt a jogkörüket, amelyet a kollégium alapszabálya, vagy egyáltalán a kollégium érdekei biztosítottak számukra, *cautio*juk alapján felelősségre lehetett őket vonni.

Véleményünk szerint a magistereknek ez az alapszabályszerű ténykedése nem is számított képviseleti cselekménynek, hanem a jogi személy cselekvésének fogták azt fel. Ezt az első pillanatban merésznek tűnő megállapítást azáltal kívánjuk alátámasztani, hogy a kollégiumok tisztviselői olyan ügyeket is véghez vihettek, amelynél a képviselet a római jog szabályai szerint ki volt zárva. Ez a tipikusan római jogi hatást maga után vonó cselekedet a *manumissio* volt, amellyel kapcsolatban kétséget kizáró módon megállapíthatjuk, hogy a kollégiumoknak is lehetőségük volt a rabszolgák szabadonbocsájtására. (Ulpianus libro quinto ad Sabinum: „Divus Marcus omnibus collegiis, quibus coeundi ius est, manumittendi potestatem dedit.” D. 40. 3. 1.).

A képviselet szabályaival ez a cselekedet nem fért össze, s így a kollégium tisztségviselőjének jogilag hatályos magatartását nem tekinthetjük képviseleti cselekménynek, hanem jogi nyelven szólva a kollégium cselekvésének kell azt értékelnünk, a mindennapos szóhasználatot alkalmazva pedig, a kollégiumok cselekvőképességével kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy a kollégium tisztségviselői „kölcsonózték” a kollégium számára cselekvőképességüket

A dáciai kollégiumoknak okiratos emlékei számunkra abból a szempontból is jelentősek, hogy ebből a provinciális gyakorlatból következtethetünk a birodalmi jog hatására kialakult gyakorlatra is, és így megállapíthatjuk, hogy a kollégiumok a birodalom egész területén hasonlóképpen tudtak jogokat szerezni és kötelezettséget vállalni.

A köztestületek tisztségviselői az állami magistrátusok működéséhez hasonlóan köthették meg szerződéseiket és véleményünk szerint ez vezetett arra a helytelen elgondolásra a jogirodalomban, amely szerint a jogi személyek „közjogi” eredetű és egyben közjogi jogosultságokkal és kötelezettségekkel rendelkező szervezetek voltak. A közjogi elemeket kidomborító szerzők nem tették különbséget a köztestületek és a magántestületek között és így helytelen következtetésekre jutottak. A jogi személyek keletkezésével kapcsolatban, így a kollégiumokéval kapcsolatban is, azt mi is elismerjük, hogy ezeknek a korporációknak a kialakulásához az állam példája szükséges volt, azonban Gaiusnak az „ad exemplum rei publicae” kitételét pusztán a példa vonatkozásában értékeljük és nem pedig úgy ahogyan azt a kérdéssel foglalkozó szerzők teszik. Gaius ugyanis azt mondja, hogy ha a korporációk érvényesen létrejöttek, testületi jogot (jogképességet) nyertek és ezek kollégium vagy más néven tulajdonjogot is szerezhettek, az államhoz hasonlóan, és pedig közös tulajdont, (*res communes proprium*), így közös pénztárt tarthattak fenn és a toraik vagy egyéb tisztségviselőik által (*syndicum*), akárcsak az állam, szerződéseket köthettek (*agatur fiat*) Gaius. D. 3. 4. 1. § 1.) Gaiusnak ezt a megállapítását véleményünk szerint nem úgy kell értékelnünk, hogy a kollégiumoknak és más jogi személyeknek teljesen az állam jog- és cselekvőképességére vonatkozó szabályok szerint kellett működniük, hanem oly módon, hogy Gaius, az „ad exemplum rei publicae” és „tamquam in re publica” kifejezéseket pusztán a jogi személyek kialakulásával kapcsolatban említi, mintegy utalva arra, hogy a jogképességet először (a természetes személyek jogképességén túlmenően) az állam vonatkozásában ismerték el.

Különbség van a köztestületek (*municipium*, *coloniae* stb.) és a magántestületek (*collegium*) cselekvőképességének szabályozása között abban a tekintetben is, hogy míg a köztestületek tisztségviselőinek eljárását a jogszabályok és

a jogtudósok által kidolgozott, de időközben törvényerőre emelkedett vélemények szabályozták, addig a kollégiumok — jogviszonyban és perben eljáró — szerveinek, jogilag hatályos magatartásait, az alapszabályok állapították meg. Panóniában és Dáciában ilyen alapszabállyal nem találkozunk, azonban az általunk részletes vizsgálat tárgyává tett CIL III. 924. 1., cer. I. viaszostábla „quibus legi continetur” kifejezése ennek a temetkezési egyesületnek az alapszabályára utal. (Ezen a helyen ugyanis arról van szó, hogy a magister a kollégium felosztását többek között — a tagok létszámának csökkenésén kívül — azzal indokolja, hogy „bár az alapszabályban bennfoglaltatik”, a tagok már hosszú idő óta nem akartak összegyűlni és tagdíjakat sem akarták leróni.) Ebben az általunk feltételezett alapszabályban szabályozták a kollégium célját, rendeltetését, a kollégium szervezetét és azt is, hogy a harmadik személyekkel kapcsolatban történő ügyletkötés milyen formában eszközölhető.

Összefoglalva az elmondottakat megállapíthatjuk, hogy míg a kollégiumok jogképességét a jogforrások és a feliratok bizonyítják, addig azt a tényt, hogy a kollégiumok számára a tisztségviselők szerezték meg a szükséges jogokat és vállalták a kötelezettségeket, a cautioval kapcsolatban kifejtettek igazolják, mely szerint megállapítható, hogy a tisztségviselők eljárása nem a római kényszerítő általános szabályai szerint valósult meg, hanem az magának a kollégiumnak — mint jogi személynek — a cselekvéseként történt.

VI.

A kollégium tagjainak jogai és kötelezettségei

Az általunk vizsgált kollégiumok tagjainak jogai között legfontosabb jogosultságként a *gyülekezés* lehetőségét állapíthatjuk meg. A kollégiumok tagjai a testület megalakulása után szabadon összejöhetnek székházaikban, vagy kirándulások, felvonulások alkalmával. A „coire” szóhasználat arra enged következtetni, hogy ez a jogosultság határozathozatalra való képességet is jelentett.

A tagok jelentős jogai közé tartozott a lakomákon, ünnepélyeken való *részvétel*, ahol a kollégiumba tömörült egyszerű emberek társadalmi életet élhettek, szórakozhattak és ezeken a lakomákon a fürdés, kenőcsölés, valamint az ehhez hasonló más élvezetek a kollégium vagyonából nyertek fedezetet.

A vallási kultusz ápolása céljából létrejött kollégiumok, de az iparos kollégiumok is, tagjaiknak *temetkezési segélyt* biztosítottak, amely jelentős mértékben megkönnyítette a temetkezéssel kapcsolatos költségek előállítását.

A katonai kollégiumoknál a temetkezési segélyen kívül *másirányú segítséget* is megfigyelhetünk, amelyre nézve a tagoknak bizonyos jogosultságuk volt. A katonák abban az esetben, ha áthelyezés vagy más fontos okból a tengeren át útra keltek, az útköltség kiegészítése céljára meghatározott összeget kaptak a kollégiumtól. Azok a katonák, akik veteránokká váltak „anularium” címen kaptak anyagi támogatást.

Ha valakit a katonai kollégium tagjai közül előléptettek — a felszerelés bevásárlásának megkönnyítése céljából — szintén anyagi támogatásban részesítette őt a kollégium.

A katonai kollégiumok még abban az esetben is adtak bizonyos anyagi támogatást, tagjaiknak, ha közülük valaki hivatását nem tudta folytatni és ehhez kellett hogy hagyja állomáshelyét, táborhelyét, s így természetesen a kollégiumot is.

A katonai kollégiumoknál a temetkezési segélyt minden különösebb mérlegelés nélkül folyósították a tagoknak, míg az utiköltséggel, az anulariummal, az előléptetéssel, és az eltávozással kapcsolatos anyagi támogatást csak a prokurátor engedélyével — feltehetően szavazás után — adták meg.

A kollégium tagjai választhatók voltak az egyes tisztségekre és megválasztásuk után élvezhették a tisztséggel járó előnyöket. Így pl. ünnepek alkalmával egyesek dupla adagot kaptak a lakomákon, a vezetői emelvényen foglalhattak helyet, egy bíborszegélyű fehér lepel — (togā praetexta) — volt a viseletük, két lictor kísérte őket és egyes tisztségviselőknek külön díszszéket engedélyezett a városi előljáróság.

A kollégiumok tagjai közösen vettek részt a város politikai életében és ezt is jogosultságaik között kell megemlítenünk, mivel a közös cél érdekében történt tömörülés következtében politikai súlyuk jelentős lehetett.

Az egyszerű tagok egyetlen kötelezettsége a díj fizetése volt, amelyet a belépéskor — egy aránylag magas összegben — kellett lefizetni, egyébként pedig csak azokban a hónapokban kellett kisebb összeget a tagoknak fizetniük, amikor a kollégium tagjai közül valaki meghalt. (Feltételezzük, hogy a tagok hozzátartozóinak halála esetén is biztosított a kollégium temetkezési segélyt a tagok számára.)

A kollégium tisztségviselőinek kötelezettségei közé tartozott a számukra megjelölt feladatok becsületes ellátása. A feladatok szempontjából a magisterek tevékenysége a legszámottevőbb, mivel ők látták el a kollégium működésével kapcsolatos legfontosabb tennivalókat és nekik kellett a becsületes ügyintézés garانتálása céljából cautiót nyújtaniuk. A quaestorok kötelezettségei is jelentősek lehettek, ők azonban a többi tisztségviselővel együtt messze elmaradtak jelentőségben a magisterektől.

VII.

A kollégiumok keletkezése és megszűnése

A jogi személyek keletkezésével kapcsolatban, a jogi személyekkel foglalkozó szerzők, a jogi személy megalakulásának alapfeltételeit dolgozták ki. Ezek az ismertető jegyek a római jogászok irataiban és a forrásokban összegyűjtve nem találhatók meg, és csupán egyes helyekről — így különösen Gaiustól (D. 47. 22. 4.) tudjuk, — hogy milyen kollégiumok jöhettek létre a különböző korszakokban.

A római jogászok tehát nem dolgozták ki a kollégiumok megalakulásának alapfeltételeit, azonban Ulpianus (D. 47. 22. 2.) említést tesz arról, hogy voltak ún. „illicita” kollégiumok is.

A collegium licita et illicita megkülönböztetést vizsgálva azt kell megállapítanunk, hogy a kollégium törvényesen elismert keletkezéséhez engedélyre volt szükség. Ezt az elgondolást erősíti meg az a felirat, melyet a CIL 4419. szám alatt közöl és amelyből megállapítható, hogy egyes kollégiumok általános

engedély alapján, mások pedig speciális engedély alapján jöhettek létre. Általános engedéllyel biztosította a római jog a temetkezési egyesületek megalakulását, azoknál a kollégiumoknál pedig, ahol az állam érdekeivel ellentétes irányú csoportosulás is létrejöhetett, pl. az iparos kollégiumokban, csak külön engedéllyel lehetett a kollégiumot érvényesen létrehozni.

Marcellusnak (D. 50. 16. 85.) a „tres faciunt collegium”-mal kapcsolatos elgondolása tehát csak azokra az esetekre vonatkozik, ahol a törvény a megalakulást egyébként is engedélyezi.

A kollégium által megvalósításra kitűzött célnak tehát meg kellett felelnie azoknak a követelményeknek, amelyeket az államszervezet ezektől az egyesületektől megkövetelt (politikai megbízhatóság, megengedett-általában vagyoni jellegű-cél, és bizonyára az alakulással kapcsolatos formások, amelyeket azonban sajnos nem ismerünk).

Az engedélyek rendszerének bevezetése ellenére azt látjuk, hogy még olyan jelentős állami érdekeket érintő helyen is, mint az aranybányák, lehetőség volt arra, hogy kollégiumok alakuljanak. A római államszervezet tehát legfőképpen azt kívánta meg, hogy tudjanak a hivatalos kormányzat képviselői ezekről a kollégiumokról és a patronus személyének gondos kiválasztásával, vagy a magisterek mellé rendelt curátorok, esetleg prefectusok beállításával, az állam érdekei ellen irányuló megmozdulásokat meg lehessen akadályozni.

A kollégiumok megalakulásukkor dolgozták ki alapszabályukat, melyben a kollégium szervezetét és működésének módját határozták meg.

A kollégiumok — ha érvényesen jöttek létre — jogokat szerezhettek és jelentős vagyonra tettek szert.

A kollégiumok a következő esetekben szűntek meg:

1. A kollégiumnak egyetlen tagja sem marad.
2. A kitűzött cél megvalósult, vagy meghiusult.
3. A kollégiumot császári vagy egyéb jogszabály betiltotta (C. Th. 16. 10. 20.)
4. A kollégium tagjai alapszabályszerűen a kollégium felosztatását elhatározták, (amint ez az Alburnus maiorban működött temetkezési egyesülettel kapcsolatban megfigyelhető).

A kollégium tagjai a megszűnés után rendelkezhetek a megmaradt közös vagyonnal és azt rendszerint egymás között felosztották. Abban az esetben azonban, ha jogszabály rendelkezett a kollégium felosztatását a császár rendelkezett a fennmaradt közös vagyonról, amint ez egy vallásos testület, a dendrophorok megszűnésénél történt. Marcianus (D. 47. 22. 3.) szerint a tagok egymás között feloszthatták a közös vagyont a kollégium megszűnésekor, és ez a megállapítás nagyon érdekesnek tűnik, ha úgy értelmezzük, hogy azok a kollégiumok is rendelkezhetek a közös vagyon felett, amelyeket a kollégiumokra vonatkozó szabályok, ill. jogforrások valamelyike éppen a tiltott cél miatt osztatott fel. Ez az értelmezés azonban ha figyelembe vesszük a kialakult tulajdoni formák súlyát, és erejét elfogadható és így azt kell megállapítanunk, hogy még a tiltott kollégiumok vagyonát is csak kivételesen vehette el az államhatalom.

VIII.

A kollégiumok jelentősége

A kollégiumok szervezetének, jogképességének és cselekvőképességének vizsgálata közben néhány olyan adattal és elgondolással találkoztunk, amelyeket a kollégiumok jelentőségével kapcsolatban kell megemlítenünk.

A kollégiumok jelentősége több szempontból bontakozik ki előttünk, melyek közül az alábbiakat tartjuk érdemesnek kiemelni:

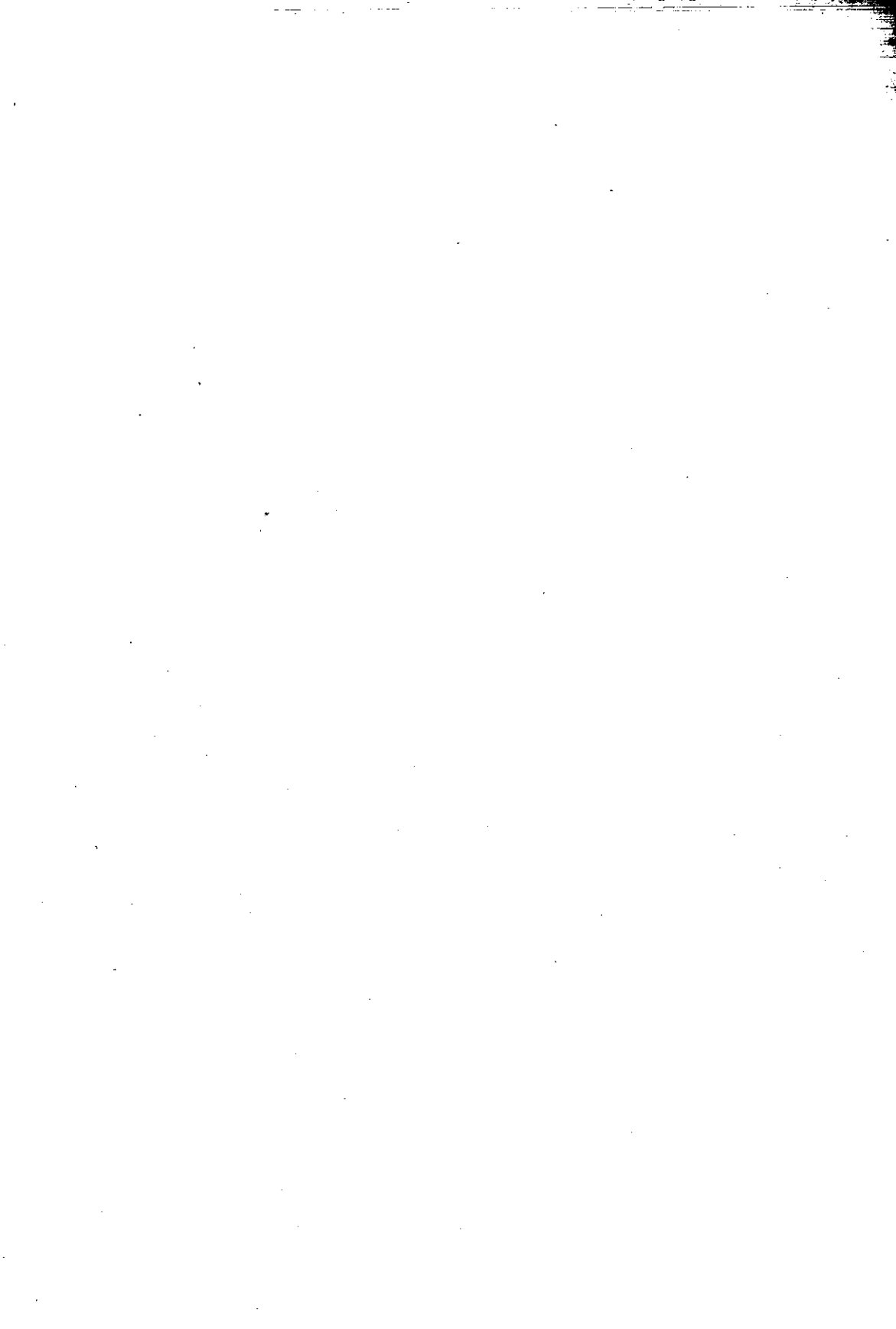
1. A kollégiumok szerepe a római társadalmi életben.
2. A kollégiumok felhasználása a gazdaságpolitikában.
3. A kollégiumok társadalomtörténeti sorsa.
4. A kollégiumok elterjedésének hatása a római jogászok véleményeinek kialakulására.

ad. 1. A felsorolt pontokkal kapcsolatban nem lehet feladatunk azok részletes kimunkálása, azonban meg kell állapítanunk, hogy a kollégiumok a római társadalmi életben jelentős szerephez jutottak, mivel a tagság a gyülekezési jognál fogva jutott hozzá a társas élet elemi megvalósulásához és politikai szempontból is a kollégiumok egységesen tudtak fellépni.

ad. 2. A gazdaságpolitikában a császári kormányzat használta fel ezeket a szervezeteket, éspedig úgy, hogy a nagyobb városok és a hadsereg ellátásáról különböző kollégiumok segítségével igyekezett gondoskodni.

ad. 3. A társadalom-történet szempontjából azért jelentősek ezek a testületek, mert a késői császárság korában a kollégiumok tagjait szakmához és meghatározott helyhez lehetett kötni, s ezzel az intézkedéssel a római gyakorlat bizonyos mértékben elősegítette a feudalizmus kibontakozását.

ad. 4. A kollégiumok elterjedése nagy hatással volt a római jogászok véleményének kialakulására és megállapíthatjuk, hogy habár a jogi személy fogalmát a római jog nem is dolgozta ki dogmatikusan, éppen a kollégiumok működésére vonatkozó jogszabályok megalkotása folytán a római jogászok közel állhattak a jogi személy fogalmának kialakításához.

Янош Биро

КОЛЛЕГИИ В РИМСКОЙ ДАЦИИ

(Резюме)

На основании римских памятников, в связи с формированием и работой коллегий, статья показывает осуществление правил римского права, относящихся к корпорациям в римской провинции.

Разница между общественными корпорациями («колонии», «муниципии» и т. д.) и частными корпорациями («коллегии») проявляется особо в Дации ввиду того, это в связи с завоеваниями были созданы полностью новые поселения («Канабы»). Исследуя эти поселения, можно констатировать, что при военных лагерях гражданское население еще до формирования общественных корпораций создает свои коллегии, но коллегии не осуществляют государственных задач даже в том случае, если поселение разовьется в общественную корпорацию («викус», «пагус», «муниципиум» и т. д.).

Под влиянием римского имперского права и практики в Дании — по профессиональным отраслям, и для взаимной поддержки людей общей судьбы («статус»-а) — создались следующие коллегии: коллегии «утриклариус»-ов, «центонариус»-ов, «фэбер»-ов, моряков, «лектикариус»-ов горняков, религиозные коллегии, похоронные общества, коллегии национальностей, солдат и рабов.

В организации коллегий, на основании памятников Дации, можно наблюдать, что почетная должность патрона не обозначала ведение дел коллегии, так как действительными руководителями корпорации были магистры. Задачи магистров могли носить также и юридический характер, так как они заключали необходимые для работы корпорации договоры и несли ответственность в связи с ними — путем предоставления гарантии — на случай, если коллегия не утвердит их действие.

Квесторы, «декурии», «принципалы» и «вексиллиферы» занимали должности меньшего значения.

В Дании можно обнаружить очень много знаков правоспособности коллегий. Коллегии могли иметь в собственности кладбища, здания для своей работы, предметы оборудования и могли быть субъектами договоров при помощи дееспособности их магистров.

С точки зрения вопроса дееспособности коллегий заслуживает внимания восковая таблица № СІІ ІІІ р 924 в том отношении, что содержит важные данные относительно гарантии, предоставляемой магистрами. Магистры были обязаны дать документальную гарантию («кауцию») на тот случай, если коллегия не утвердит созданное и служащее в пользу корпорации правовое отношение. Деятельность магистров, влекущая за собой правовое действие, создавала, изменяла и отменяла для корпорации права, но если такая деятельность противоречила уставу или же не была утверждена, то гарантия служила для обеспечения требований со стороны третьих лиц. Утвержденная и соответствующая уставу деятельность магистров считалась правовым действием коллегии и в этом деятельность должностных лиц корпорации отличалась от прочих обычных правил о действиях по представительству.

DR. JÁNOS BIRO

KOLLEGIEN IM RÖMISCHEN DAZIEN

Auf Grund der Andenken Daziens aus der Römerzeit stellt die Studie in Verbindung mit der Ausgestaltung und Tätigkeit der Kollegien dar, wie die auf Körperschaften bezüglichen Regeln des römischen Rechtes in einem Provinzrechtsgebiet zur Geltung kamen.

Der Unterschied zwischen öffentlichen Körperschaften (*coloniae, municipii, usw.*) und Privatkorporationen (Kollegien) kann in Dazien besonders deshalb wahrgenommen werden, weil im Lauf der Eroberung ganz neue Siedlungen (*canabae*) entstanden. Bei Untersuchung dieser Siedlungen kann festgestellt werden, dass neben den militärischen Lagern die bürgerliche Einwohnerschaft noch vor Ausgestaltung der öffentlichen Körperschaft ihre eigenen Kollegien aufstellt, das Kollegium aber staatliche Aufgaben selbst dann nicht versieht, wenn sich die Siedlung inzwischen zu einer öffentlichen Körperschaft (*vicus, pagus, minicipium, usw.*) entwickelt.

Auf Einwirkung des römischen Reichsrechtes und der Praxis entstanden in Dazien — nach Berufszweigen, bzw. zur gegenseitigen Unterstützung von Menschen, deren Schicksal (*status*) das selbe war, folgende Kollegien: Kollegien der *utriclarri, centonarii, fabrum* Schiffer, *lecticarri*, Bergleute, Religionskollegien, Bestattungsvereine, Nationalitäten-, Soldaten- und Skalavenkollegien.

In der Organisation der Kollegien kann man auf Grund der Andenken aus Dazien festlegen, dass das Ehrenamt des *patronus* nicht auch die Führung der Geschäfte des Kollegiums bedeutete, weil die tatsächlichen Leiter der Körperschaft die *magister* waren. Die Aufgaben der *magister* konnten auch rechtlicher Natur sein, weil sie die zur Tätigkeit der Körperschaft nötigen Verträge schlossen und — durch Leistung einer *cautio* — die damit verbundene Verantwortung trugen, wenn das Kollegium ihre Tätigkeit nicht guthieß.

Die *quaestores, decuriones, principales* und der *vexillifer* versahen unbedeutendere Ämter.

Auf die Rechtsfähigkeit der Kollegien-deuten in Dazien viele Zeichen. Sie konnten Eigentümer von Friedhöfen, Stammhäusern, Ausrüstungsgegenständen sein und durch die Handlungsfähigkeit ihrer *magister* auch als Subjekte von Verträgen figurieren.

Bezüglich der Frage der Handlungsfähigkeit der Kollegien ist die Wachstafel CIL III. p. 924. in der Hinsicht bemerkenswert, dass sie hinsichtlich der durch die *magister* gebotenen *cautio* eine wichtige Angabe enthält. Die *magister* waren nämlich verpflichtet, eine Urkunden garantie (*cautio*) für den Fall zu leisten, wenn das Kollegium das durch sie — zugunsten der Körperschaft — ins Leben gerufene Rechtsverhältnis nicht genehmigte. Die eine rechtliche Wirkung auslösende Tätigkeit der *magister* führte zur Entstehung von Rechten für die Körperschaft, änderte solche Rechte und hob sie auf, wenn aber diese Tätigkeit dem Statut widersprach, oder nicht genehmigt wurde, war die *cautio* Sicherungsmittel gegenüber den Forderungen dritter Personen. Die statutengemässe und gutgeheissene Tätigkeit der *magister* dagegen wurde als rechtliche Handlung des Kollegiums betrachtet und darin unterschied sich das Verfahren der Amtsträger der Körperschaften von den sonst üblichen Vertretungshandlungen.